

Pályamunka

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Humán Tudományi Szekció**

**A pragmática sanctio említései és
értelmezései 1848-49-ben**

Tartalom

Bevezetés.....	3
Historiográfiai áttekintés	5
Az értelmezési különbségek gyökere	6
Az 1847-48-as országgyűléstől az erdélyi unióig.....	8
A márciusi események és a törvénykezési munka	10
Az áprilisi törvények után	15
Erdély és az unió	17
Az 1848-as népképviselői országgyűlésen	19
A nyílt szakítás felé	26
V. Ferdinánd lemondása.....	28
1849 tavasza	30
Egyéb említések	33
Összegzés	34
Források, forráskiadványok.....	35
Szakirodalom.....	36

Bevezetés

„Nincs szükség arra, hogy mi itt definiálgassuk azt, hogy a pragmatica sanctióból minő kötelezettségek hármlhatnak a magyar nemzetre” – fortyant fel Kossuth Lajos 1848. július 20-án a képviselőházban. Kevéssel előtte ismertette a minisztérium álláspontját az e törvény alapján Ausztriának Itáliában nyújtandó katonai segítségről, ám az utána következő felszólalók – a kormányt támogatók és ellenzékiek egyaránt – kis túlzással annyiféleképpen értelmezték a pragmatica sanctiót, ahányan voltak. Bizonyára ez is elkedvetlenítette a pénzügyminisztert, aki ingerülten kérte állásfoglalásra a képviselőházat anélkül, hogy az „a pragmatica sanctiónak abstract értelmezésébe bebocsátkoznék, mert ebből kétségkívül oly határozat következne, mit senki se köszönne meg az országban.”¹

Mínta a történetírás is tartaná magát Kossuth intéséhez. Kétségtelen, hogy már a kortársak között is akadt, aki „paragrafusrágásnak” nevezte a vitákat. *„Én a régi törvények barátja nem vagyok, avas obscuritásoknak tartom azokat, de miután a pragmatica sanctio van említve, e térre is ki kell terjeszkedni...”* – mondta Irinyi József² éppen az olasz segély kapcsán. Meglehet, hogy néha valóban időhúzásból boncolgatták passzusait. Talán ez az oka, hogy az 1848-ról szóló szakirodalom nagyrészt csak röviden említi legnevezetesebb előfordulásait, és a pragmatica sanctio fogalmát a kortársak számára tisztázottnak, evidenciának tekinti, legalábbis nem tart szükségesnek magyarázatot, ahogyan az a historiográfiai áttekintésben látható lesz.

Ha nem is volt az események fő mozgatórugója, a pragmatica sanctio egydimenziós bemutatása mégis érdekes részleteket fed el e mozgalmas másfél év szereplőinek viszonyáról a magyaroszlák kapcsolathoz. A törvények említése mögött egyrészt általában volt világos tartalmi mondanivaló. Másrészt a vitázók nem csak igazukat, de annak jogszerűségét is be kívánták bizonyítani, és ehhez a pragmatica sanctio valószínűleg az egyik legtekintélyesebb hivatkozási alapnak számított, és már önmagában emiatt is figyelmet érdemel. Harmadrészt az értelmezések nem öncélú okoskodás szüleményei: az ország egyik alaptörvényének tartalmáról valóságosan, gyökeresen különböztek a vélemények, és ne higgyük, hogy csak a Lajta két oldalán. Az eltérő – és részben összeegyeztethetetlen – nézetek vizsgálata gazdagíthatja 1848 politikai gondolkodásáról alkotott képünket. A különbözőségek három okra vezethetők vissza: a pragmatica sanctio *jellegének* eltérő megítélésére Magyarországon és Ausztriában, valamint

¹ Közlöny, 1848.07.22. (43) 192.

² Irinyi József (1822-1859): a márciusi ifjak egyik vezére, a 12 pont megszövegezője, az első népképviselői országgyűlésen Bihar megye képviselője.

terjedelmének, illetve *tartalmának* eltérő meghatározására Magyarországon. Ennek rövid, nem jogtörténeti igényű áttekintésére szintén kitér a tanulmány.

A *pragmatica sanctio* említéseinek jó része 1848-49 néhány fontos eseménye körül sűrűsödött össze. Az utolsó rendi országgyűlésen 1848 márciusa előtt kevés szó esett róla, mert a liberális ellenzék politikája az 1790:10 törvénycikkben foglalt kormányzati önállóság helyreállítására irányult, és az elérni remélt eredmények maximuma sem teremthetett olyan helyzetet, amely a birodalomfelek államjogi kapcsolatának (újra)definiálását tette volna szükségessé.

Bár március első felében már a teljes magyar függetlenség is alternatívaként merült fel, a Batthyány Lajos vezette ellenzék lojális nyilatkozatai a *pragmatica sanctio* érintetlenül hagyását ígérték. A március 17-i királyi kézirat szövege és keletkezésének körülményei viszont már előrevetítették a párhuzamosan használt, de ki nem mondva eltérő értelmezésekből fakadó későbbi összeütközéseket. „*A pragmatica sanctio által vele válhatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyok*” kifejezés végül bekerült az 1848. évi törvények előbeszédébe, minden további pontosítás nélkül. A március végi politikai válsággal, az államadósság kérdésével azután disszonáns hangok vegyültek a törékeny harmóniába.

Az itáliai háború 1848 júliusában felszínre hozta az államjogi értelmezések eltéréseit, bár ezek még ekkor sem tűntek kiegyenlíthetetlennek. Nem csak Budapest és Bécs között, de az első népképviselői országgyűlés képviselői között is heves vita zajlott arról, hogy pontosan milyen kötelezettségeknek kell az országnak eleget tennie. Július 20-22 a *pragmatica sanctio* „nagy jelenése”: a Közlöny tanúsága szerint 56 alkalommal hangzott el a kifejezés az üléseken.

Augusztus eleje és V. Ferdinánd december 2-i lemondása között a vita folyamatosan elmérgesedett. Az országgyűlés és a sajtó egy része próbált az elfogadhatatlan osztrák értelmezésekkel szembeszállni, a többség viszont inkább kerülte a *pragmatica sanctio* említését, vagy akár nyíltan ellenséges megnyilatkozásokkal illette azt. Ekkor vált sokak számára „*penészes papírronggyá*”, az ország elnyomásának történelmi jelképévé.

Ezt követően az ellentábor propagandájában találkozunk vele gyakrabban. Ferenc József igyekezett trónra lépését kétséget kizáróan jogszerűnek feltüntetni, ehhez kiáltványaiban gyakran visszanyúlt az osztrák *pragmatica sanctio*hoz, a magyar törvényekre való hivatkozás mellőzésével. Kossuth eleinte még fontosnak tartotta a propagandát ellensúlyozni, a császárt a törvények szétszaggatásával vádolta. 1849 elején a debreceni országgyűlés a néphez intézendő kiáltványában akarta addigi eljárásának törvényességét igazolni. A kiáltvány szövegezésekor a képviselőknek arról is vitázniuk kellett, vajon „a nép” tudja-e egyáltalán, mi az a *pragmatica*

sanctio – a kifejezés végül maradhatott. A császárhű propaganda eszköztárának 1849 kora tavaszán viszont szinte elmaradhatatlan eleme volt a széles néptömegeknek szánt anyagokban is. A trónfosztás után a magyar oldalon aztán végleg okafogyottá vált a *pragmatica sanctio* említése, Kossuth is csak „széttépésének” szónoki képéhez ragaszkodott.

A tanulmány a fenti eseményekre összpontosítva, magyarországi forrásokból, az országgyűlési naplókából és iratokból, illetve a hírlapok közléseiből válogat. Ezek mellett kézirat-tervezetek, követutasítások, hódolati nyilatkozatok és kiáltványok, sőt, egy allegorikus színdarab bemutatásával igyekszik feltárni a *pragmatica sanctio* szerepét 1848-49-ben.

Historiográfiai áttekintés

A *pragmatica sanctio* 1848-as említéseivel, politikai gondolkodásában betöltött szerepével foglalkozó munka eddig nem született. A korszakot feldolgozó összefoglaló művek közül a Gergely András szerkesztésében megjelent *Magyarország története a 19. században* című tankönyv a *pragmatica sanctio* keletkezésének és elfogadásának történetét ismerteti,³ az 1848-49-es események kapcsán viszont nem említi. Ugyanő *1848-ban hogy is volt?* című tanulmánykötetében már a törvény 1848-as vonatkozásainak részletes jogi mérlegelésére is vállalkozott. Egyed Ákos összefoglalása az erdélyi országgyűlés eseményeiről⁴ kitér a törvény erdélyi elfogadásának történetére, illetve legfontosabb említéseire 1848-ban. Jean Bérenger és Kecskeméti Károly feldolgozása az országgyűlési életről említi a magyar és osztrák álláspont főbb ütközőpontjait, de az eltérések okainak akár vázlatos ismertetése nélkül.⁵ Az összefoglaló munkák között szokatlanul hosszan foglalkozott a kérdéssel Csorba László a *Magyar Századok* sorozatban.⁶ A magyar-osztrák viszony elhidegülésében a *pragmatica sanctio*val kapcsolatos határozatok szerepére röviden utalt Zachar Péter Krisztián 2008-as munkájában.⁷ Ugyan nem a vizsgált korszakra vonatkozóan, de a hadügyek rendezésének 1723-as elmaradását és az *unió* kifejezés tisztázatlanságát Zachar József érintette 2004-es könyvében.⁸ Szabad György a magyar-osztrák államjogi kapcsolat problémás pontjait, illetve a sajtótörvény és a

³ Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*, Budapest, 2003.

⁴ Egyed Ákos: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*, Marosvásárhely, 2001.

⁵ Jean Bérenger - Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon. 1608-1918*, Budapest, 2008, 300-302.

⁶ Csorba László: *A tizenkilencedik század története*, Budapest, 2000, 131.

⁷ Zachar Péter Krisztián: *Ellenforradalom és szabadságharc*, Budapest, 2008, 20.

⁸ Zachar József: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683-1792*, Budapest, 2004.

perszonálunió fellazításának lehetősége közötti összefüggéseket ismertette.⁹ Az Ellenzéki Nyilatkozatról Molnár András szerkesztésében megjelent kötet tanulmányai pár sort szenteltek a *pragmatica sancti*óról szóló mondatnak a Nyilatkozatban, köztük vitatható értelmezéssel is találkozunk.¹⁰ A Batthyány ellen lefolytatott eljárás anyagaiban a *pragmatica sancti*ót érintő vádakkal kapcsolatos különböző értelmezések is találhatók, az iratok Károlyi Árpád nyomán magyar nyelven 1991-ben jelentek meg Urbán Aladár szerkesztésében.¹¹

Az értelmezési különbségek gyökere

A *pragmatica sanctio jellegeről* eltérően gondolkodtak Magyarországon és Ausztriában, ezen túlmenően *terjedelméről és tartalmáról* Magyarországon belül is.

Ami a *jelleget* illeti, a *pragmatica sancti*ót Ausztria VI. (III.) Károly 1713-as házitörvényének tekintette, amely szabályozta a birodalom feloszthatatlanságát és a nőági örökösödést, és amit 1723-ban a magyar országgyűlés törvénybe iktatott. A magyarok ellenben a házitörvényhez *hasonló tartalmú*¹² 1723. évi törvényeket értettek alatta, amelyek még a látszatát is kerülni igyekeztek, hogy a császári rendelkezés becikkelyezései. Ezért nem is tartalmazták a *pragmatica sanctio* kifejezést – viszont a jogi és politikai közbeszédben a magyarok *pragmatica sancti*ónak nevezték őket, megágyazva a félreértések és párhuzamos értelmezések állandósulásának. Csak utalunk rá, hogy Erdély ráadásul ténylegesen a *pragmatica sanctio* kifejezést használva cikkelyezte be a császári rendelkezést,¹³ és ez 1848-ban egy sajátos „különálláspontot” is eredményezett.

A *terjedelmet* illetően három nézettel találkozunk. Az egyik az 1723:2 törvénycikket tekintette *pragmatica sancti*ónak,¹⁴ amely csak szűk értelemben a nőági örökösödést szabályozta. A másik az 1723:1 törvénycikket is, amely már utalt az örökös tartományok és Magyarország

⁹ Szabad György: *Batthyány és Magyarország alkotmányos önkormányzatának kérdése 1848 tavaszán*, megj. Bárány Zsófia (szerk.): *Polgári átalakulás és nemzeti önrendelkezés*, Budapest, 2019, 83-91.

¹⁰ Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*, Zalaegerszeg, 1998. Szabó Miklós *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a magyar polgári liberalizmus* című tanulmánya „a *pragmatica sanctio* által a birodalmon belül biztosított autonómiáról” írt.

¹¹ Urbán Aladár (szerk.): *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre*, Budapest, 1991, 358.

¹² Deák Ágnes (szerk.): *Deák Ferenc Válogatott politikai írások és beszédek II.*, Budapest, 2001, 168.

¹³ Az erdélyi 1744:3 törvénycikk a felséges ausztriai ház mindkét ága örökösödési jogáról és utódlásáról.

¹⁴ Fényes Elek: *Magyarország leírása*, Budapest, 1847, 105.

feloszthatatlanságára, együttes birtoklására és kölcsönös védelmi kötelezettségére.¹⁵ A harmadik nézet¹⁶ az 1723:3 törvénycikket is ide számította és az első két törvénycikk érvényességét hangsúlyosan az ország törvényeinek és a rendek kiváltságainak megerősítésétől és megtartásától tette függővé.¹⁷

A *pragmatica sanctio tartalmának* különböző magyarázatai jórészt az imént ismertetettekből fakadnak. 1848 fő kérdése az volt, hogy Magyarország és Ausztria között csupán perszónalunió állt-e fenn, vagy közös viszonyok is voltak a két birodalomfél között.

Szabó Béla 1848. áprilisában megjelent könyve¹⁸ a *pragmatica sanctio*val kapcsolatos elterjedt téves nézeteket akarta tisztázni. A szerző feltehetően Kossuth támogatója volt, a Kossuth Hírlapja¹⁹ a nemzetgyűlésre érkező képviselőknek készült „státuszjogi” útmutatóként hirdette a művet júliustól elejétől az olasz kérdés vitájáig. A Pesti Divatlap²⁰ június 25-i számában meleg szavakkal ajánlotta Szabó könyvét a közönség figyelmébe. Joseph Andrew Blackwell²¹ angol diplomáciai ügynök feltehetően már 1848. április 5-én kelt levelében is erre a munkára utalt.²² Szabó idézte és vitatta Széchenyi azon állítását a *Programmtöredékekből*, hogy Magyarország Ausztriával „egybe van házасítva.” Az 1723:1-2 törvénycikkeket nevezte *pragmatica sanctio*nak (az 1723:3-at hangsúlyosan nem tekintette a részének), ezek szerinte a trónörökösödést szabályozták, de belőlük semmiféle közbirodalmiságot nem lehetett levezetni.

Fényes Elek nagyszabású *Magyarország leírása* című munkájában vázlatosan ismertette a magyar alkotmányt is. A trónörökösödés történetét négy korszakra osztotta, a negyedik kezdete volt a *pragmatica sanctio* elfogadása az 1723:2 törvénycikkben, az örökösödés szabályozásán kívül más tartalmat azonban nem tulajdonított neki.

¹⁵ Ezt az álláspontot képviseli Szabó Béla: *A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása a pragmatica sanctio szerint*, Pozsony, 1848 (továbbiakban: *Szabó Béla, 1848*).

¹⁶ Keletkezésének történetét ismerteti Csekey István: *A magyar pragmatica sanctio írott eredetijéről*. Megj. Fejérpataky László (szerk.): *Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből* 1. 7., Budapest, 1916, 19-23.

¹⁷ A különböző felfogásokról: Horváth János: *Az 1722/23. I. II. III. törvénycikkek*. Megj. *Magyar jogászegyleti értekezések*, 1898 (146) 91-110.

¹⁸ *Szabó Béla, 1848* I. fejezet 6.

¹⁹ Kossuth 1848. július 1-én indított saját lapja, szerkesztője Bajza József. Kossuth a kormány hivatalos álláspontjától eltérő véleményét is közölte cikkeiben. 1849 szeptemberétől az önvédelmi harcra mozgósítás egyik fő eszköze Kossuth kezében.

²⁰ 1844-től megjelenő, a reformellenzék támogató hetilap, szerkesztője Vahot Imre.

²¹ Joseph A. Blackwell: a bécsi londoni nagykövet által a pozsonyi országgyűlésre delegált félhivatalos megbízott.

²² *J. A. Blackwell Magyarországi küldetései 1843-1851*, ford. Katona Ágnes, sajtó alá rendezte Haraszti-Taylor Éva, Budapest, 1989 (továbbiakban: *Blackwell, 1989*), 96.

Az 1847-48-as országgyűléstől az erdélyi unióig

A reformellenzék programja, az Ellenzéki Nyilatkozat a sérelmek orvoslását és a reformköveteléseket Magyarország törvényes önállásából következőnek (1790:10), egyúttal a *pragmatica sanctio*val nem ellenkezőnek nevezte. Hangsúlyozta az „összes monarchia egységét”, de kívánságokat fogalmazott meg az örökös tartományok alkotmányos berendezkedése iránt.²³

A Bajza József²⁴ szerkesztette *Ellenőr – politikai zsebkönyv a pesti ellenzéki kör megbízásából* című könyvben található Kossuth *Deregyei* újságírói álnéven megjelentetett *A magyar politikai pártok értelmezése* című írása. Ebben Kossuth felrótta a konzervatívoknak, hogy Magyarország érdekeit a birodalmi egységnek rendelték alá, tekintet nélkül az 1790:10 törvénycikkre. Az ellenzék ezzel szemben „*a pragmatica sanctiót szentnek ismeri... az ország érdekeit az ausztriai zagyva birodalom érdekeinek*” nem rendeli alá.²⁵

Kossuth írása az összbirodalmi szemlélet nyílt kritikája. A két szövegrész alapján az ellenzék a perszónaluniót érinthetetlennek tekintette, de a kormányzat közösségében megnyilvánuló reáluniós törekvésektől mereven elzárkózott. Blackwell 1847 végén kelt jelentésében viszont úgy ítélte meg, hogy az ellenzék a kormányzati függetlenség kivívása után végül a perszónaluniós kapcsolat megszakítására fog törekedni.²⁶

Az uralkodónak küldendő felirat felsőtáblai vitájában 1847 végén az ellenzék elsősorban az 1790:10 törvénycikkre támaszkodott. Pálffy József gróf²⁷ december 4-én mondta: „*bajainknak kútforrása az 1790: 10 tc. meg nem tartásából merítendő, azaz hogy Magyarországnak mind törvényhozása, mind kormányzása nem független.*” Ő volt az, aki beszédében első alkalommal nevesítette az 1723:2 törvénycikket, összekapcsolva az 1790:10 törvénycikkel: „*Magyarország a német tartományokkal egy fejedelem alatt van ugyan, csakhogy Magyarországnak külön független fennálló kormánya, külön törvényhozása, s külön igazgatása is van.*” Pálffy visszautasította a konzervatívok vádját, hogy az ellenzék a monarchia egysége ellen törne és felszólította őket annak egyértelműsítésére, ők hogyan értik a monarchia egységét. Ez volt az

²³ Sinkovics István (szerk.): *Kossuth Lajos összes munkái*, Budapest, 1957 (továbbiakban: KLÖM), XI. I. 29. írat.

²⁴ Bajza József (1804-1858): költő, szerkesztő, publicista, a reformkor több lapjának munkatársa.

²⁵ Bajza József (szerk.): *Ellenőr – politikai zsebkönyv a pesti ellenzéki kör megbízásából*, Németország, 1847, 289.

²⁶ Blackwell, 1989, 96.

²⁷ Pálffy József gróf (1810-1873): az Ellenzéki Kör tagja, Batthyány Lajos közeli munkatársa.

első kísérlet az országgyűlésen a *pragmatica sanctio* és a magyar-osztrák közjogi kapcsolat viszonyának világos lefektetésére.²⁸

A felirat hosszúra nyúló vitájában Batthyány Lajos december 7-én az 1790:10 életbe nem lépéséről beszélt és Ausztria abszolutisztikus politikáját bírálta.²⁹ A konzervatívok részéről Dessewffy Emil gróf³⁰ december 10-én reagált az ország függetlenségét ért kritikára. Kifejtette, hogy bár Magyarország független, de nem elszigetelt, és el nem szigeteltségének köszönheti nemzeti fennmaradását is. Dessewffy még azt is elismerte, hogy az 1790:10 teljes egészében nem valósult meg, de szerinte ezen nem felírásokkal lehet tenni, hanem ha a kormány intézkedései elé nem gördítenek ok nélkül akadályokat.

Vele szemben Pálffy ismét az 1723:2 és az 1790:10 alapján érvelt: *„hol ki van mondva Magyarországnak törvényhozási és kormányzási függetlensége, és így a német tartományok viszonyait tekintetbe venni semmiképp sem kell.”*³¹

A Főrendi Naplóban a *pragmatica sanctio* kifejezés első ízben Zay Károly gróf³² felszólalásában olvasható az 1847. december 9-i ülésen,³³ aki az ország önállóságát biztosító törvényekhez való ragaszkodás mellett foglalt állást, kiemelve az 1723-ban kelt *pragmatica sanctio*t és az 1790:10 és 14 törvénycikkeket. *„Mind ezen törvényeknek értelme, s foglalatja, ha elcsavarni nem akarjuk az, hogy Magyarország oly független önálló ország, mint Európa bármelyik országa, és azon egyetlen kapocs, mellyel kapcsoltatik az ausztriai monarchia többi részeivel a felséges uralkodó család”* – azaz egy tisztán perszonáluniós álláspontot képviselt.

Az államjogi kérdéstől függetlenül is hivatkoztak a *pragmatica sanctio*ra, mint például Rudics József³⁴ Bács megyei főispán 1848. január 14-én, a közös teherviselés tárgyalásakor. Rudics *„a magyar kiváltságos osztálynak századok óta, sarkalatos törvényeken alapult adómentességi szabadsága”* feletti vita fontosságát csak a *pragmatica sanctio* felettihez tudta mérni, amikor is *„a Dinasztia magyarországi trónon örökös maradásának biztosítása volt kérdésben.”*³⁵ Itt

²⁸ *Főrendi Napló 1847-1848* 14.

²⁹ *Főrendi Napló 1847-1848* 50.

³⁰ Dessewffy Emil gróf (1812-1866): konzervatív politikus, a felsőtábla tagja 1847-48-ban. A szabadságharcot követően az alkotmányosság visszaállításáért küzdő konzervatívok vezére.

³¹ *Főrendi Napló 1847-1848* 101.

³² Zay Károly gróf (1797-1871): szabadelvű politikus, a teljes vallási és polgári szabadság híve.

³³ *Főrendi Napló 1847-1848* 64.

³⁴ Rudics József báró (1792–1879): 1832-36-ban első alkalommal Bács megye országgyűlési követe, 1841-től 1848-ig főispánja.

³⁵ *Főrendi Napló 1847-1848* 174.

tehát az trónöröklés szabályozása kap – sajátos összevetésben – hangsúlyt, aminek jelentősége csak a nemesi adómentességéhez mérhető.

A magyar-horvát csörtékben is előkerült a *pragmatica sanctio*, nem annyira az aktuális kérdések szintjén, mint inkább a két társország közötti korábbi súrlódások felemlegetésekor. A Pesti Hírlap beszámolója szerint az alsótáblán az 1848. január 26-i kerületi ülésen Botka Tivadar³⁶ bars megyei és Ossegovich Metell³⁷ horvát követ vitájában említették először (a vita tulajdonképpen tárgya a horvát tartománygyűlés municipális törvényeken nyugvó honosítási joga volt). A magyar követ törvénytelennek nevezte a *pragmatica sanctio* 1712-es horvát elfogadását.³⁸ Ossegovich ennek taglalásába nem ereszkedett, de kijelentette, hogy a horvátok hűségükért inkább dicséretet, mint megrovást érdemelnek.³⁹ Kiss Pál⁴⁰ tengermelléki kormányzó 1848. február 5-én a horvát nyelvhasználatban kapcsolatban emlékeztetett arra, hogy Fiume sohasem volt Horvátország része, hanem „*consulokat nevezett, ... a pragmatica sanctiót maga aláírta,*⁴¹ *mint ön testület.*”⁴²

A márciusi események és a törvénykezési munka

„*Magyarországon kettő volt a baj: zavart státusztani teóriák és rendezetlen közjog. Amabból eredt a definiálatlan viszony Ausztriával...*” – köszöntötte március 15-én Székely József,⁴³ Szemere Bertalan jurátusa lelkesült beszédében⁴⁴ a Pozsonyból Bécsbe induló Kossuthot. Az

³⁶ A lap „Botka J.” közlése téves. Botka Tivadar (1802-1885): történetíró, jogtörténész, Bars megye követe, 1848. március 1-én lemondott mandátumáról. *Az 1843–44. országgyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítva* (Pozsony, 1844) című munkájában foglalkozott Magyarország, Horvátország és Fiume viszonyával.

³⁷ Ossegovich Metell (1814-1890): Horvátország alsótáblai követe, horvát nemzeti párti vezető politikus, Jellacic támogatója a szabadságharc során.

³⁸ A horvát tartománygyűlés már 1712-ben, a *pragmatica sanctio* kibocsátása előtt felajánlotta a nőági örökösödés elfogadását VI. (III.) Károlynak.

³⁹ Pesti Hírlap, 1848.02.08. (1032) 105.

⁴⁰ Nemeskéri Kiss Pál (1799-1863): 1837-től tengermelléki kormányzó, 1846-ban a konzervatív párt alapító gyűlésének résztvevője. Az 1848-as forradalom kitörése után birtokaira vonul vissza.

⁴¹ Fiumében, amely akkor nem volt Magyarország része, már 1720-ban kihírdették VI. Károly rendeletét.

⁴² *Főrendi Napló 1847-1848* 263.

⁴³ Székely József (1825-1895): a pozsonyi országgyűlési ifjúság vezetője, később fogalmazó Szemere belügyminisztériumában. A szabadságharcban honvéd százados rendfokozatot ért el.

⁴⁴ Jároli József (szerk.): *A rendszerváltás folyamata az 1848-49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban*, Budapest, 2001 (továbbiakban: Jároli József, 2001), 91.

elért eredmények ellenére azonban a két ország viszonyának teljeskörű, megnyugtató tisztázására a felgyorsuló események közepette nem került sor.⁴⁵

Az országgyűlés felsőtábláján a február 29-i felirati vita során Szécsen Antal⁴⁶ gróf arra emlékeztette a házat, „*hogy hazánk határain kívül az összes birodalomban történt intézkedések nem képezik tanácskozásaink tárgyát.*”⁴⁷ Erdődy Sándor gróf⁴⁸ viszont figyelmeztette Szécsent „*a pragmatica sanctióra, miszerint mi az örökös tartományokkal oly összeköttetésben vagyunk, hogy mindahhoz, mi a közös birodalomnak erejét, hatalmát eszközli, szólnunk nem csak jogunk, de kötelességünk is.*”⁴⁹ Ez a pragmatica sanctiónak egy igen tág értelmezése, és feltételezi valamifajta „közös birodalom” meglétének legalább elvi elfogadását.

Az 1848. március 3-i felirat ebben a szellemben íródott, az örökös tartományoknak adandó alkotmány kívánságát a „*pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom*” egyes részeiben tapasztalható nyugtalanság miatti aggodalom kifejezésébe csomagolva.⁵⁰

A fenti szóhasználat változataival találkozunk a következő napokban is. Irinyi József bevezetője a 12 ponthoz már a „*pragmatica sanctio által velünk kapcsolatban levő népek*” számára kérte az alkotmányosság bevezetését.⁵¹ Somogy megye március 14-i határozata az „*1723:1. és 2. törvény által e honnal válhatatlan kapcsolatba hozott népek*” formulát használta.⁵²

A Pesti Hírlap március 23-án közölte V. Ferdinánd hat nappal korábbi legfelsőbb kéziratát. A Burgban Batthyányval kötött szóbeli megállapodással ellentétben a végleges kézirat csak elvben járult hozzá egy felelős minisztérium alakításához, „*ama legszorosabb kapocsnak kellő méltánylásának*” feltételéhez kötve, „*mely a pragmatica sanctio által egyesült, s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik.*”⁵³ A pragmatica sanctiót nem említette az eredeti magyar tervezet,⁵⁴ a körülmények és a szöveg alapján –

⁴⁵ Szabad György: *Kossuth politikai pályája*, Budapest, 1977, 128. Ellentétes véleményen van Csorba László: *A tizenkilencedik század története*, Budapest, 2000, 126.

⁴⁶ Szécsen Antal gróf (1819-1896): az 1847-48-as országgyűlés vezető konzervatív politikusa, a 1848 júliusi országgyűlésen is megjelent. 1849 őszén a császár küldötte Londonban.

⁴⁷ *Főrendi Napló 1847-1848* 320.

⁴⁸ Erdődy Sándor gróf (1804-1881): Vas vármegye örökös főispánja, a reformországgyűlések híres ellenzéki szónoka, Batthyány Lajos közeli barátja.

⁴⁹ *Főrendi Napló 1847-1848* 328.

⁵⁰ Pesti Hírlap, 1848.03.07. (1048) 190.

⁵¹ Pesti Hírlap, 1848.03.17. (1054) 223.

⁵² *Járolí József*, 2001 94.

⁵³ Pesti Hírlap, 1848.03.23. (7) 249.

⁵⁴ Károlyi Árpád: *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt*, Budapest, 1936, 207-209.

gyakorlatilag Szögyény László alkancellár⁵⁵ csempészte bele azt⁵⁶ – indokoltnak tűnik a feltételezés, hogy a végleges változat az osztrák értelmezés szerint utalt rá.⁵⁷

A felelős minisztériumról szóló törvény jóváhagyásának elhúzódása, a had- és pénzügyi tárcák visszatartásának kísérlete Budapesten politikai válságot okozott március végén. Pest városának választmánya 27-én délután egy proklamációt készített arra az esetre, ha Bécsből kedvezőtlen hírek érkeznek,⁵⁸ a Marczius Tizenötödike⁵⁹ másnap közölte azt.⁶⁰ A Nyáry Pál⁶¹ kezdeményezésére készült nyilatkozat a *pragmatica sanctio*t a nemzet és az országgló ház kétoldalú kötéseként fogta fel, amely mindkét fél jogait biztosította. „*A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctio egyik részéért, ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részéért is.*” Lojális hangneme és „csupán” a kormányzat függetlenségének követelése miatt ez a proklamáció még a perszonáluniós értelmezéshez állt közel.

A magyarok félelmei azonban beigazolódtak, a március 28-i királyi leirat megismételte a 17-i kézirat *pragmatica sanctio*ra vonatkozó fordulatait a honvédelmi minisztérium hatáskörének kapcsán és kiegészítette, pontosította tartalmát a hadsereg feletti rendelkezés tekintetében.⁶²

A Marczius Tizenötödike március 31-i száma emiatt már érezhetően türelmetlenebb hangvétellű: [a királyi leirat] „*mindazon viszonyokat, melyeket ránk a pragmatica sanctio hártott, a legrövidebb idő alatt kompromittálni*” [leginkább alkalmas]. A lap beszámolója szerint a közhangulat a teljes függetlenség irányába mozdult, mind István nádor királlyá kikiáltásának, mind a *respublicának* akadtak a népgyűléseken szószólói.

Ugyanebben a számban közölte a lap Irinyi József „*A pragmatica sanctio!*” című kiáltványát, amely Magyarország teljes önállósága mellett foglalt állást és a *pragmatica sanctio*t olyan törvénynek tekintette, „*amelyet meg lehet változtatni.*” Irinyi javaslata szerint „*Magyarország*

⁵⁵ Szögyény-Marich László (1806-1893): konzervatív politikus, 1847-től a magyar kancellária alelnöke, 1849 elején a „magyar királyi ideiglenes polgári közigazgatás” irányítására felállított bizottság elnöke.

⁵⁶ Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, Debrecen, 1986 (továbbiakban: *Urbán Aladár, 1986*), 28.

⁵⁷ A magyar kézirat tervezet fogadtatásáról az államkonferencián, összeférhetetlenségéről a *pragmatica sanctio*val: *Szögyény-Marich László országbíró emlékiratai*, Budapest, 1903, 57.

⁵⁸ *Urbán Aladár, 1986* 189.

⁵⁹ 1849. március 19-én alapított radikális lap, esténként jelent meg. Mottója: „Nem kell táblabíró politika.” A nemesi politikai elitel szemben a forradalmi ifjúság orgánuma, szerkesztője Pálfi Albert (1848-ban választotta az írásmódot).

⁶⁰ Marczius Tizenötödike, 1848.03.28. (10).

⁶¹ Nyáry Pál (1805-1871): Pest megye alispánja, 1848 tavaszán az egyik belügyminiszter-jelölt. A népképviselői országgyűlésen az ellenzék vezéralakja. Később Kossuth támogatója, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja. A szabadságharc után halálos ítéletét várfogságra enyhítették.

⁶² *Pesti Hírlap*, 1848.03.31. (15) melléklete.

ne legyen többé az örökös tartományokkal egy közös fejedelem alatt.” A kiáltvány a kedvezőtlen március 28-i királyi leirat miatti ingerült hangulat szülöttének tűnik, és arra is példa, hogy a *pragmatica sanctio* fogalmához még annak lényegével, az együttes birtoklással homlokegyenest eltérő, de a dinasztiahoz lojális elképzelések felvázolásakor is lehetségesnek tűnt ragaszkodni. A március 31-i kedvező királyi leiratot követően nem tudunk Irinyi javaslatának utóéletéről, bár azt harcos nyilatkozatban magáévá tette Esztergom megye is,⁶³ szövegét pedig több lap közölte.

A közös védelem kérdésének felmerülésére sem kellett sokáig várni. 1848. március 31-én az országgyűlés kerületi ülésén Madarász László⁶⁴ interpellálta Batthyányt a magyar hadak külső alkalmazásáról, erről a Pesti Hírlap és a Jelenkor⁶⁵ eltérően számolt be. A Pesti Hírlap szerint az hangzott el, hogy a magyar hadakat „*más nemzetek megtámadására, vagy a pragmatica sanctio által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra [ne] lehessen használni,*”⁶⁶ míg a Jelenkorban „*támadásokra, vagy a pragmatica sanctio ürügye alatt az alkotmányos mozgalmak eltiprása végett*” szerepel.

A választ szintén két eltérő jelentéstartalommal közölték. A Pesti Hírlap szerint Batthyány azt mondta, a *pragmatica sanctio* alapján Magyarország köteles megvédeni a monarchiát, de más tartományok belviszonyaiba nem avatkozik. A Jelenkor így idézte: „*a magyar katonaságot alkotmányos irányok elnyomására használtatni nem engedi meg soha.*” Kossuth kiegészítését a két lap lényegi különbség nélkül közölte: „*A hűség alapján állunk azon fejedelem irányában, aki fejedelme Ausztriának is. Ebből egy oly viszony ered, mely közösen intézendő el mindaddig, míg a sanctio pragmatica fennmarad. Mi nem az elszakadás hanem a sanctio pragmatica biztosítása terén állunk...*”⁶⁷ Kossuth idézett szavai egybecsengtek Blackwell beszámolójával az április 5-i megbeszélésről Esterházy Pál⁶⁸ és Kossuth között.⁶⁹ Az idézett sajtóbeszámoló eltérései viszont már jelzik a *pragmatica sanctio*ról mondott értékítélet differenciálódását.

⁶³ Pesti Hírlap, 1848.04.01. (16) 283.

⁶⁴ Madarász László (1811-1909): radikális politikus, Fejér megye képviselője a népképviselői országgyűlésen, annak egyik legaktívabb szónoka. Az OHB tagja, a szabadságharc után külföldre emigrál.

⁶⁵ 1832-48 között megjelenő politikai lap, 1843-tól Széchenyi benne jelentette meg írásait. Szerkesztője az alapítástól Helmezy Mihály, 1848. áprilisában Királyi Pál vette át a hanyatló lapot.

⁶⁶ Pesti Hírlap, 1848.04.03. (18) 289.

⁶⁷ Jelenkor, 1848.04.06. (41) 170.

⁶⁸ Esterházy Pál Antal herceg (?1786 –1866): diplomata, politikus. 1815-től londoni nagykövet, 1848-ban magyar külügyminiszter, 1848. szeptemberében lemondott.

⁶⁹ Blackwell, 1989 148.

A Jelenkor és a Hetilap⁷⁰ is beszámolt Benczúr Miklós⁷¹ április 9-én Pesten elmondott beszédéről, amelyben a *pragmatica sanctio*t megsemmisítendőnek követelte, „*minthogy azt nem a nép kötötte, sem maga személyében, sem képviselői által.*”⁷² Az uralkodó család és az „*országot bitorló kaszt*” szerződése érvénytelen, mióta a nép lépett e kaszt helyébe, ezért Magyarország szerződésszegés nélkül hazahívhatja katonáit az olasz és lengyel tartományokból, sőt azok szabadsága mellett is harcolhatna.⁷³

A megalakulófélben lévő „nagykoalíciós” minisztérium viszont megnyilatkozásaiban továbbra is következetesen kiállt amellett, hogy a *pragmatica sanctio* alapján Magyarországot a közös uralkodó és kölcsönös védelmi kötelezettség köti össze a Birodalommal, ám a közös kormányzat elvét még a had- és pénzügyek terén sem fogadta el.

Az áprilisi törvényekben két helyen szerepelt a *pragmatica sanctio* kifejezés (korábban a *corpus juris*ban elő sem fordult). Az egyik az Előbeszéd volt, a „*pragmatica sanctio által vele [Magyarországgal] válhatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai*” passzussal. E viszonyok tartalmát sem az Előbeszéd, sem a többi törvény nem pontosította. A másik említés a sajtótörvény (1848:18) 6.§-ban van, ahol a birodalmi kapcsolat megállapítását vezették le belőle. Szabad György az „*uralkodóház közössége*” kifejezést az 1723. évi törvények „*sajátosan továbbfejlesztett értelmezésének*” nevezte.⁷⁴ Nyomában Gergely András a 6. és 7.§ elemzésével arra a következtetésre jutott, hogy a *pragmatica sanctio* a birodalmi kapcsolat törvénye, amely az uralkodóház közösségét és a birodalom tartományainak elválhatatlanságát mondja ki. Az „*uralkodóház közössége*” kifejezésből a *secundogenitura* lehetőségét vezette le, az 1723:1-2 módosításával egy másik főherceg (kézenfekvően István) kerülhetett volna trónra.⁷⁵ Megjegyzendő, hogy „*az uralkodóház közössége*” a sajtótörvény fordulata, a *pragmatica sanctio*, az osztrák és magyar egyaránt világosan az *uralkodó* közösségét határozta el. Kérdéses, hogy egy ilyen módosítás bármilyen körülmények esetén

⁷⁰ Kossuth alapította az Iparegyesület aligazgatójaként, 1845-ben indult, eleinte ismeretterjesztő, később egyre inkább politikai cikkeket közölt.

⁷¹ Nyíregyháza küldöttségének vezetője, a város forradalmi nyilatkozatát hozta Budapestre.

⁷² Hetilap, 1848.04.11. (29) 461.

⁷³ Jelenkor, 1848.04.11. (44) 181.

⁷⁴ Szabad György: *Kossuth politikai pályája*, Budapest, 1977 (továbbiakban: *Szabad György, 1977*), 128.

⁷⁵ Gergely András: *A magyar polgári alkotmányos államrendszer 1848-ban*. Megj. Gergely András (szerk.): *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848-49-es történetéből*, Budapest, 2001 (továbbiakban: *Gergely András, 2001*), 119-120.

számíthatott volna-e uralkodói szentesítésre. Itt utalunk az 1713-as *pragmatica sanctio* lényegére, a szakításra a tartományok főhercegek közötti felosztásának gyakorlatával.

István nádor királlyá kikiáltása azonban foglalkoztatta a közvéleményt és bizonyára a politikai elit is számolt az eshetőséggel, ennek a körülménynek és a sajtótörvény „kreatív” megfogalmazásának kapcsolatára utal még Szabad György nyomán Erdődy Gábor is.⁷⁶

Az áprilisi törvények után

Áprilisban a Birodalom alkotmányos átszervezésének követelése mellett a minisztériumnak az itáliai háború és az államadósság kérdése által felvert hullámokkal is foglalkoznia kellett.

1848. április 12-én a minisztertanács utasította Esterházy Pál külügyminisztert, hogy javasolja az osztrák kormánynak az úrbéri viszonyok megszüntetését Galíciában, illetve hogy a nemzetőrség megszervezésénél elsősorban a tartomány őshonos lengyel lakosaira támaszkodjon.⁷⁷ A minisztertanács április 15-i jegyzőkönyve a döntést részben az esetleges galíciai népmozgalmak Magyarországra áttérjedésének veszélyével indokolta, részben azzal, hogy *„a monarchiának egysége a sanctio pragmatica által velünk összekapcsolt tartományokban oly viszonyokat kíván, melyek a mienkhez hasonlítanak.”*⁷⁸

A radikális sajtó eközben egyre inkább terhes kötelezettségként beszélt a *pragmatica sanctio*ról. A Reform című lap⁷⁹ április 16-i számában a magyarok Olaszországban elszenvedett veszteségeiről tudósított. A lap szerint Ausztria a magyar áldozatok ellenére is elveszíti majd Lombardiát, ám így Magyarország nem tudja később megvédeni magát az orosz fenyegetéssel szemben. *„Majd odaállítjuk, ha tetszik tilalomfának a – pragmatica sanctiót!”* – hangzott a Reform végszava.⁸⁰

A magyar érdekek védelmében viszont továbbra is hivatkozási alap maradt a törvény. Az április 20-i számban az államadósság áthárítása ellen kelt ki éles túlzásokban a Reform, és a *pragmatica sanctio* egy ritka értelmezését hívta segítségül: *„a legelső kísérlet Magyarhonnak*

⁷⁶ Erdődy Gábor: *Kényszerpályán. A magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben*, Budapest, 1998, 119.

⁷⁷ KLÖM XII. II. 9.

⁷⁸ KLÖM XII. II. 11. A Galíciával kapcsolatos határozat lehetséges háttéréről Urbán Aladár 1986, 327.

⁷⁹ A Honderű utóda ként 1848. április 6. és 1848. augusztus 5. között jelent meg a Reform c. radikális politikai, szépirodalmi hírlap, „Szabadság, Egyenlőség, Testvérség” feljéccel. Szerkesztői Nádaskai Lajos és Zerffi Gusztáv.

⁸⁰ Reform, 1848.04.16 (4) 31.

*sarc alá vetésére tetteles megszegése volna Ausztria részéről a pragmatica sanctiónak!*⁸¹ Kevésbé radikális hangvétellel, de a Jelenkor is hasonló érveléssel utasította el az államadósság átvállalását: „*Erről a pragmatica sanctio mit sem tud, de nem is szabad tudnia.*”⁸² A lap május 7-i, a nemzetiségi mozgalmakkal szembeni nacionalista ízü cikke pedig így szólt: „*Ez az ország a magyarok sajátja! A pragmatica sanctio oly kötés, mely az osztrák uralkodóház és a magyar nemzet közt kötöttet*”⁸³ – a hangsúly a magyaron van, nem pusztán politikai nemzet értelemben.

A Marcius Tizenötödike május közepén már „*a rabnép felett uralkodó arisztokrácia*” által „*behozott*” pragmatica sanctióról írt, és a „pecsovicso” eszközének nevezte azt. Május 19-én este a lap (tévesen) arról számolt be, hogy a minisztérium István nádort királlyá kiáltotta ki. Ezt a hírt a sajtótörvény alapján a pragmatica sanctiónál fogva megállapított birodalmi kapcsolat elleni izgatásnak is lehetett értékelni. A kinyomtatott példányokat lefoglalták, a minisztériumot korábban élesen bíráló lap szerkesztője, Pálfi Albert ellen eljárás is indult, de végül vádemelésre nem került sor.⁸⁴

A Reform június 11-i írása a monarchia vagy respublika kérdésben a monarchia mellett foglalt állást. A fejtegetés szerint a magyarok a pragmatica sanctio előtt választották a királyt, a „*dinasztiának a magyar koronához születési jogát*” szükségből, a pártviszályok ellen fogadták el.⁸⁵ A közvetlenül utána következő cikk igyekezett védeni Pálfit, érvelése szerint a provizórikus király kikiáltása *akár* szükséges is lehetne, például ha „*a pragmatica sanctio bármi módon, meglehet külviszonyok által, felbontatnék.*”⁸⁶

A Marcius Tizenötödike ügyével kapcsolatban említendő az Életképek⁸⁷ július 9-én közölt „*Táblabíró Hiszekegy*”-e Jókai Mór tollából, amely a minisztériumon és a sajtótörvényen egyaránt élcelődött, a Szentlélekre vonatkozó passzust „*hiszek a szent pragmatica sanctióban*”-ra cserélte.⁸⁸ A gúnyos megjegyzések júliusban is egymást követték a lapban.

⁸¹ Reform, 1848.04.20. (5) 40.

⁸² Jelenkor, 1848.05.02. (52) 215.

⁸³ Reform, 1848.05.07. (10) 77.

⁸⁴ Urbán Aladár: *A Marcius Tizenötödike sajtópere*, megj. Lukácsy Sándor-Varga János (szerk.): *Petőfi és kora*, Budapest, 1970, 514.

⁸⁵ Valószínűleg utalás az 1723. évi törvények előbeszédére, a Habsburg-ház férfiágának kihalása esetén fenyegető trónharcokra és belviszályokra. Feltűnik még: Kanya Pál *Népszerű földrajzi oktatás*, Pest, 1847, 157.

⁸⁶ Reform, 1848.06.11. (20) 159.

⁸⁷ 1843-ban indult lap, 1848 márciusától „Egyenlőség, szabadság, testvériség” jelszóval jelent meg. Jókai szerkesztette, a saját írásait közlő Charivari rovat gyakran gúnyolódott a pragmatica sanctión.

⁸⁸ Életképek, 1848.07.02. (2) 56.

A radikális orgánumban megjelentek közül kétségtelenül az István nádorral kapcsolatos álhírnek volt a legnagyobb jelentősége, amely fokozhatta Bécs növekvő gyanúját a főherceg ambícióival kapcsolatban. A sajtó a későbbiekben, főleg az olasz segély kapcsán sem fukarkodott a *pragmatica sanctio* bírálatával, a tekintélyét aláásó megjegyzésekkel.

Erdély és az unió

Erdély 1722-ben országgyűlési határozatban fogadta el a *pragmatica sanctiót* és Magyarországgal ellentétben a kifejezést is a szövegbe foglalta: „*[a rendek] maguk és utódaik számára örökre elfogadták és erről az ünnepélyes oklevelet, mint »Pragmatica Sanctiot« vagyis az országlás törvényét, soha, senki részéről és semmiképpen meg nem változatható erővel és hatálylyal fölruházván.*” Később 1744:3 alatt iktatták be „*soha senkitől semmiképpen meg nem változtatható »Pragmatica Sanctio« és örökös törvényként.*” A törvény a magyarnál világosabban mondta ki Erdély egyesülését Ófelsége többi örökös országával és a kölcsönös védelem kötelezettségét. Ennek megfelelően Erdély a *pragmatica sanctio* értelmezésében szűkebb korlátok közé volt szorítva, ami már az unió kimondásakor is megmutatkozott.

Udvarhelyszék rendjeinek 1848. április 3-i felszólítása után Segesvár tanácsa április 12-én bocsátott ki az uniót támogató nyilatkozatot. Támogatásukat nemzetiségi és önkormányzati feltételekhez, illetve ahhoz kötötték, hogy az unió a „*pragmatica sanctio által alaptörvényileg megerősített kapcsolatot a császári birodalom többi részeivel ne veszélyeztesse.*”⁸⁹ Brassó utasítása szerint követte akkor szavazhatott az unió mellett, ha az állam szerződést köt a szászokkal a monarchia változatlan formában való fenntartásáról a *pragmatica sanctio* szerint.⁹⁰ Budapesti Híradó 1848. május 11-én közölte az erdélyi szászok felírását a császárhoz, amely az ausztriai császárság lehető legszorosabb alkotmányos egységét támogatta „*az erdélyi alaptörvények által szentesített pragmatica sanctio szellemében*” és kifejezte a szászok kívánságát, hogy részt vehessenek a teljes birodalom közös országgyűlésén.⁹¹

Az unió és a *pragmatica sanctio* összhangba hozása azonban nem csak a szászok kikötése volt. A liberális Erdélyi Híradó május 12-i névtelen cikkében az unió mellett buzdított, de megjegyezte, hogy Erdély nem csak a magyar koronához, hanem a *pragmatica sanctio* miatt az

⁸⁹ Erdélyi Híradó, 1848.04.24. (354) 260.

⁹⁰ Egyed Ákos: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*, Marosvásárhely, 2001, 59.

⁹¹ Budapesti Híradó, 1848.05.11. (833) 450.

egyesült monarchiához is hű kell legyen. A császár által Magyarországnak adott önállóságnak még a *sanctio kiváltsággal* is meg kell egyeznie.⁹²

A lap május 21-én beszámolt az unió elleni szász agitációról, pontosítva a közjogi helyzettel kapcsolatos csúsztatásokat. Ez az írás is az erdélyiek kettős hűségérzetét tükrözte, az ausztriai házhoz és a magyar szent koronához. Érvelése szerint „*a pragmatica sanctio és az összes magyar szent korona egymással nemcsak nem ellenkeznek, de sőt elválhatatlan kapcsolatban állanak egymáshoz.*”⁹³ A szerzők igyekeztek megnyugtatni olvasóikat a magyarországi önállósodási nyilatkozatokkal kapcsolatban is, az átalakulással együtt járó túlzásoknak, üres szavaknak nevezve azokat. A lap még május 16-án foglalkozott az alsó-ausztriai rendek felírásával a császárhoz az erdélyi unió ügyében, mivel a felírás az uniót a *pragmatica sanctio*val és a monarchia érdekeivel is ellentétesnek nevezte.⁹⁴

1848. május 28-án több vezető erdélyi magyar politikus által aláírt cikkében az Erdélyi Híradó címlapján ítélte el az alsó-ausztriaiak feliratát és annak osztrák sajtóvisszhangját. Ebben olvasható az Erdély és az összbirodalom kapcsolatát sajátosan eltérően értelmező felfogás: „*Ismerjük mi a pragmatica sanctiót [és más törvényeket] ...melyek tömegesen az osztrák birodalomhoz őszinte csatlakozásra köteleznek.*”⁹⁵

A május 29-én összeülő erdélyi országgyűlés megnyitó beszéde alatt a követek „*megéljenezték ... azon helyeket, hol a fejedelem neve, a pragmatica sanctio, s unió forma kifejezés jött elő.*”⁹⁶

A beszéd az „*ausztriai ház szárnyai alatt s a pragmatica sanctio által közös oltalomra szorosan összekötött országok egységét*” említette.⁹⁷ Az unió elfogadására másnap került sor, a többség lelkesült közfelkiáltása után „*minden szem a szász követek felé fordul. Siri csend újra, s feszült várakozás. A brassói követ feláll s a többek közt így szól: az uniót a pragmatica sanctio épségben tartása mellett küldőim nevében pártolom. Erre iszonyú éljen harsog. A szász követek mindnyájan felállnak s örömben ittasult gyűlésnek meghajtják magok.*”⁹⁸

Az uniót kimondó erdélyi 1848:1 tc. így fogalmazott: „*Erdélyország... Erdélynek Magyarhonnal egyé alakulását a pragmatica sanctióban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett — és teljes kiterjedésében magáévá tevén...*”

⁹² Erdélyi Híradó, 1848.05.12. (364) 303.

⁹³ Erdélyi Híradó, 1848.05.21. (369) 323.

⁹⁴ Budapesti Híradó, 1848.05.16. (837) 467.

⁹⁵ Erdélyi Híradó, 1848.05.28. (373) 337.

⁹⁶ Közlöny, 1848.06.09. (2) 5.

⁹⁷ Kolozsvári Híradó 1848.06.01. (1) 3.

⁹⁸ Kolozsvári Híradó 1848.06.03. (2) 7.

Az 1848-as népképviselői országgyűlésen

A tavasszal tervezettnél jóval hamarabb, már 1848. július 2-án összeülő magyar országgyűlés előtt álló egyik legfontosabb feladat az itáliai háborúban Ausztriának nyújtandó katonai segítség megvitatása volt, ráadásul az egyre fenyegetőbb horvát pártütés közepette. A *pragmatica sanctio* szempontjából nézve a vita akörül forgott, hogy Magyarországnak *kötelessége-e* részt venni a háborúban, vagy független országgént politikai megfontolásból *részt vehet* benne, ha érdekei azt kívánják. Kossuth még március 31-i beszédében elismerte, hogy Magyarországnak a „*pragmatica sanctio kapcsolatánál fogva*” kötelezettségei vannak a birodalom irányában, és a március végi politikai válságot lezáró kompromisszumként a kormány elfogadta, hogy a király egy felelős miniszter aláírása mellett rendelkezzen a katonaság országhatáron kívüli alkalmazásáról és az előléptetésekről.⁹⁹

Kossuth lapjának 1848. július 4-i számában foglalkozott először a *pragmatica sanctio*val. A „Viszonyunk Ausztriához” című írás az aktuális kihívásoknak megfelelő értelmezést használt: „*Az ausztriai császár s a magyar király egy személy, s a fejedelem személyének ezen egységénél fogva köztünk s Ausztria közt a pragmatica sanctio kapcsa áll, melynek rövid értelme: közös barát, közös ellenség.*”¹⁰⁰ Kossuth azokra a hírekre is reagált, melyek szerint a bécsi minisztérium felmondaná „neutralitását” Magyarország irányába, ha az nem egyezik ki Horvátországgal. Kossuth ezt a fajta semlegességet képtelenségnek, a bécsi minisztérium álláspontját a *pragmatica sanctio* szétszakításának nevezte. A cikk alig burkolt fenyegetés volt arra az esetre, ha Bécs a horvát pártütők oldalára állna, mert ekkor Kossuth szerint Magyarország joggal mondaná fel a szövetséget Ausztriával az olasz háborúban – és keresne adott esetben másik szövetségest. A helyzet tisztázását a magyar minisztérium István és János főhercegektől várták, „*hogy ő fenségeik, kik mint képviselők a császár és király egységét ez idő szerint magokban egyesítik, e dolgot akként fogják elintézni, mint ezt a jog, törvény, a pragmatica sanctio és az ő felsége iránt tartozó hűségök kívánják.*”¹⁰¹

A minisztertanács július 5-én határozott arról, hogy a trónbeszédben csak röviden említi az itáliai háborút. Ugyanakkor jelezni kívánták, hogy ez nem azt jelenti, mintha az ország nem akarna eleget tenni a kötelezettségének, amely a *pragmatica sanctio* alapján az 1848:3. 2§-ban említett birodalmi kapcsolat épségben tartására vonatkozott. Konkrétan erre a passzusra

⁹⁹ KLÖM XI. IV. 173.

¹⁰⁰ Kossuth Hírlapja, 1848. 07.04. (3) 9.

¹⁰¹ Kossuth Hírlapja, 1848. 07.11. (9) 34.

vonatkozóan először itt mondták ki a kölcsönös védelem elvét. A minisztertanácsi határozat az ország belső nyugalmanak helyreállításában nélkülözhető csapatok *pragmatica sanctio* értelmében történő rendelkezésére bocsátását ajánlotta fel „*külmegtámadás esetére.*” További feltétel volt, hogy a katonaságot egy méltányos béke kivívására, és nem az olasz nemzet elnyomására ajánlja meg az ország.¹⁰² A magyar fél a segítségnyújtást azonban a magyar korona területiális épségének biztosításától is függővé tette, azaz a horvát és szerb mozgalmakkal szembeni bécsi támogatástól; ez volt az alku lényege.

A Marczius Tizenötödike már az országgyűlési vita előtt aktívan kampányolt a *pragmatica sanctio* fenti értelmezése és a katonamegajánlás ellen. Július 7-i cikke szerint az 1723:2 törvénycikkben a magyarok csak a nőági örökösödést állapították meg, semmi egyebet. „*Nem biztosították az ausztriai német és egyéb tartományok státusegységét. Nem léptek az ausztriai német és egyéb tartományokkal semmiféle szerződésre.*”¹⁰³ Ebben a szellemben támadta a lap Kossuth Hírlapját július 10-én: „*Nem csak üres, de törvényellenes frázisok a Kossuth hírlapjában ezek: »köztünk és Ausztria közt a pragmatica sanctio kapcsa áll« és »támadó és védő szövetségre léptünk Ausztriával«...*”¹⁰⁴ A közjogi szempontokat is taglaló írások mellett a lap más cikkei „paragrafusrágókon” gúnyolódtak és kisarkított csúsztatásokkal riogattak: „*Hát ha egyszer az osztráknak eszébe jutna Spanyolországot és Belgiumot elfoglalni, mert hiszen ez is egykor az osztráké volt, akkor is mennénk ?*”¹⁰⁵

Kossuth július 11-i nagy megajánlási beszédében nem került elő a kifejezés. Az ellenzékiek közül Perczel Mór emelt szót az ellen, hogy amíg a magyar és osztrák hadügyek nincsenek különválasztva, és a magyar katonaság a „*szabadságért küzdő népek elnyomására fordítottak*”, addig a „*pragmatica sanctio óta a birodalomhoz csatolt és általa elfoglalt tartományoknak meghódítására adjunk fegyvereket, 's hogy módokat nyújtsunk arra, hogy seregeink a külföldön alkalmaztassanak.*”¹⁰⁶ Perczel tehát különbséget tett a *pragmatica sanctio* elfogadásakor a birodalomhoz tartozó és a később hozzátartozó tartományokért folyó harchoz nyújtandó katonai segítség között, de nem utasította el a segítségnyújtás elvét.

Kossuth július 20-án ismertette a minisztérium politikáját a kérdésben. Beszéde a Béccsel kötendő alku mindkét oldalát, mind az osztrák segítséget a nemzetiségi mozgalmak ellen, mind

¹⁰² Kossuth Hírlapja, 1848.07.22. (19) 82.

¹⁰³ Marczius Tizenötödike, 1848.07.07. (98) 393.

¹⁰⁴ Marczius Tizenötödike, 1848.07.10. (100) 401.

¹⁰⁵ Marczius Tizenötödike, 1848.07.20. (109) 436.

¹⁰⁶ Közlöny, 1848.07.11. (32) 134.

a magyar megajánlást a *pragmatica sanctio*ból következő szerződéses kötelezettség alapjára helyezte. Kossuth azonban a kötelezettség-jelleg kidomborításával és a méltányos olasz béke feltételének kikötésével a külföld szimpátiáját is meg akarta őrizni, nyílt olaszbarátságával különutasnak számított a minisztériumon belül. A július 5-i minisztertanácsi jegyzőkönyv felolvasása után kibontakozó vita azonban nem csak Itália körül, hanem nagyrészt a *pragmatica sanctio*ból fakadó kötelezettségek értelmezése körül forgott.¹⁰⁷

A Közlöny szerint Irinyi József szólalt fel elsőként, és kifejtette, hogy a minisztérium a *pragmatica sanctio* alapján kötelezve látja Magyarországot Ausztria háborúiban részt venni. Kossuth közbevetése után („*csak politikán nyugszik*”) így folytatta: „*A pragmatica sanctio egészen másképpen áll. 1723:1. tc. bevezetésében igen is ott van – nem idézhetem saját szavait –, hogy Ausztria háborúja Magyarország háborúja is.*”¹⁰⁸ Irinyi pontatlanul hivatkozott a törvényre, de az „*Ausztria háborúja Magyarország háborúja is*” inkább Kossuth július 4-i cikkének parafrázisa. Ez tudatos szónoki fogásnak tűnik, Irinyi ezzel ugyanis a minisztériumot „*reáluniós*” állásponttal gyanúsíthatta meg, ami felveti az államadósság átvállalásának illetve a had- és pénzügyek visszaadásának veszélyét. Irinyi az alku politikai célszerűségét is vitatta, mivel a horvátokat segítő osztrák kormánytól Magyarország nem várhatta az alku rá eső részének betartását.

Román Ferenc felszólalásában elmondta, hogy bár személyes szimpátiái az olasz ügy mellett szólnak, törvényhozóként mégis a kormány álláspontját támogatja – ám függetlenül a *pragmatica sanctio*tól: „*mert ha soha sanctio pragmatica nem léteznék, avagy ha annak bármilyenmű magyarizat adatnék, úgy tartom, hogy az a sanctio pragmaticánál nagyobb szerű jogon s kötelességen, az önfentartásnak szent jogán s kötelességén sarkallik.*”¹⁰⁹

Ezt követően Eötvös József igyekezett a kormány politikáját megvédeni. Talán nem függetlenül Irinyi hozzászólásától, először a „*sanctio pragmaticának meghatározott értelmezést*” akart adni, és azután alkalmazni azt az olasz kérdésre. Az ő „*betű szerinti*” olvasata, hogy Magyarország garantálja az örökös tartományok területi integritását és viszont, így külső támadás esetén Magyarország nem maradhat semleges, Magyarországot ért belső támadás esetén pedig Ausztria. Az offenzív háborúban Magyarország nem köteles részt venni, vagyis nem áll Irinyi „*Ausztria háborúja Magyarország háborúja is*” tétele. A hadüzenet és békekötés viszont felségjog, és Eötvös sem tudott más garanciát megnevezni, mint hogy a közös uralkodó

¹⁰⁷ Kossuth Hírlapja, 1848.07.22. (19) 82.

¹⁰⁸ Közlöny, 1848.07.22. (43) 190.

¹⁰⁹ Közlöny, 1848.07.22. (43) 190.

„*offenzív hadat bizonyosan nem fog üzeni, ha nincs meggyőződve, hogy Magyarország által ezen offenzív had viselésében támogatni fog.*” A minisztérium álláspontját ismételte a horvát kérdésben is, Ausztriának kötelessége a *pragmatica sanctio* alapján Magyarországot támogatni.¹¹⁰

Érdekes Kubinyi Ferenc¹¹¹ hozzászólása: „*Mellőzve azt, mi a sanctio pragmatica iránt az előbb felhozott, szerettem volna, ha ezen kérdés szőnyegre nem kerül vala; mert a kérdés igen veszélyes, és akár mint döntsék az el, következesei lehetnek.*”¹¹² Abból a szempontból bírálta a kötendő alkut, hogy Ausztriának a *pragmatica sanctio* értelmében az olasz helyzettől függetlenül is védenie kell Magyarországot mind külső, mind belső támadás ellen.

Ezután Halász Boldizsár, Pest megyei képviselő feszegette tovább a *pragmatica sanctio* értelmezését. Tagadta az abból fakadó védelmi kötelezettséget, nem osztotta a minisztérium nézeteit és a beavatkozás ellen foglalt állást.

Kossuth ezután kért szót, Halász felszólalására reagálva lényegében el próbálta vágni a további értelmezési vitákat, ekkor hangzottak el a bevezetőben már idézett szavak. Bár válaszát Halásznak címezte, az alighanem oldalvágás volt Eötvös felé is, aki a területi integritás kölcsönös garantálását domborította ki, miközben Kossuth éppen az olasz tartományok egy részének, például az Etsch folyón¹¹³ túli területeknek tényleges elszakadásáról beszélt.¹¹⁴

A képviselőházi jegyzőkönyvbe a felszólalások *pragmatica sanctio*t érintő része nem került be. A rövid bejegyzés szerint a minisztériumhoz intézett kérdés igazából arra vonatkozott, hogyan biztosítja a minisztérium, hogy az olaszok elleni katonai segély „*nem fog-e az olasz nemzet elnyomására az abszolutizmus érdekében fordíttatni?*”¹¹⁵ – holott Halász ezt nem kérdezte, Kossuth fordította erre mondandóját.

A *pragmatica sanctio*ra való utalás a minisztérium politikájának jegyzőkönyvbe vett verziójából is kimaradt. A felolvasott „*Midőn azonban a ministerium az országban rend és béke biztos helyreállításának és az ország önálló, materiális és morális épségének biztosítása esetére ő*

¹¹⁰ Közlöny, 1848.07.22. (43) 191.

¹¹¹ Kubinyi Ferenc (1796-1874) Nógrád megye képviselője, júliusban tagja a válaszfelirati bizottságnak. A szabadságharc után halálos ítéletét 3 év várfogságra enyhítették.

¹¹² Közlöny, 1848.07.22. (43) 191.

¹¹³ Nagyjából a Verona-Legnano vonaltól nyugatra eső területek.

¹¹⁴ Kossuth Hírlapja, 1848.07.22. (19) 86.

¹¹⁵ *Képviselőházi jegyzőkönyv 1848-1849 I.*, 25.

felségének külmegtámadás elleni oltalmazására a pragmatica sanctio értelmében ígérkezik” passzusból a „pragmatica sanctio értelmében” szavakat a jegyzőkönyvben kihagyták.¹¹⁶

A július 21-i ülésen pedig már a fenti, rövidített formában olvasták fel a minisztérium tájékoztatását. Kossuth más különbségekre igen,¹¹⁷ erre viszont nem tért ki aznap bevezetőjében. Az ellenzék követelte az új szöveg kinyomtatását, bár más okokból; az minden esetre tény, hogy már a 20-i jegyzőkönyvbe is az abban a formában csak 21-én felolvasott, pragmatica sanctio nélküli szöveg került.

A képviselőház türelme Ludvig János felszólalásakor fogyott el a törvényt magyarázatokkal szemben, őt már lepisszegették: „*Csupán a pragmatica sanctiónak többszínű értelmezésére nézve vagyok kénytelen észrevételt tenni. (Zaj! Már hallottuk.) Csak egy pár szóval kívántam figyelmessé tenni a házat, mily bajos a pragmatica sanctio magyarázatába ereszkedni.*”¹¹⁸

Ragályi Ferdinánd a közhangulathoz igazodva nem is ejtette ki a száján a kifejezést, de a tiszta perszonáluniós álláspont mellett tett hitet és elítélte a beavatkozást: „*Az olasz kérdésre nézve véleményem az, hogy Magyarországnak Ausztriával semmi más összeköttetése nincs, mint az, hogy ugyanazon a főn áll a magyar, melyen a császári korona. Úgy tanultam legnagyobb diplomaticusoktól és azon mesterektől, kiket örömmel ismertem mestereimnek.*”¹¹⁹

Méhes Sámuel¹²⁰ kijelentette, hogy bár Magyarországon eltérők az értelmezések, Erdélyben csak egy van: „*Azon törvény 44-dik §-a¹²¹ tisztán azt tartja, hogy úgy Erdély, mint az ausztriai birodalom, a területiális kiterjedés integritása iránt egymást kölcsönösen oltalmazzák.*”¹²² A Kolozsvári Híradó¹²³ szerint Szász Károly¹²⁴ már július 19-én az erdélyi álláspontnak megfelelően, a pragmatica sanctio alapján történő segítségnyújtást támogatta.¹²⁵

Méhes után Perczel szólalt fel a hadsereg feletti alkotmányos rendelkezés kérdésében. „*Ő felsége nádorunkat Magyarországra s a kapcsolt részekre teljes hatalommal ruházta fel; az*

¹¹⁶ Képviselőházi Jegyzőkönyv 1848-1849 I, 25.

¹¹⁷ Urbán Aladár: *Kossuth Lajos a Batthyány-kormányban*, megj.: Hermann Róbert (szerk.): *Kossuth Lajos, „a magyarok Mózesé”*, Budapest, 2006, 114.

¹¹⁸ Közlöny, 1848. 07.24. (45) 204.

¹¹⁹ Közlöny, 1848. 07.24. (45) 204.

¹²⁰ Méhes Sámuel (1785-1852): Kolozsvár képviselője, az Erdélyi Híradó volt szerkesztője.

¹²¹ Valószínűleg elírás, helyesen az erdélyi 1744:3 törvénycikk.

¹²² Közlöny, 1848.07.24. (45) 205.

¹²³ Az Erdélyi Híradó utóda, szerkesztője Ocsvay Ferenc volt.

¹²⁴ Szász Károly (1798-1853): Vízakna képviselője, jogtudós, az erdélyi ellenzék vezérszónoka 1848 előtt. 1848-ban a Vallás- és Közoktatási Minisztérium államtitkára, Debrecenben a békepárt híve.

¹²⁵ Kolozsvári Híradó 1848.07.27. (33) 130.

örökös tartományokat János félig korlátlan rendelkezése alá adta, s így a *pragmatica sanctio* már némileg változást szenvedett, nem a trónörökös, hanem kormányzás tekintetében.”¹²⁶ Ha Perczelt szó szerint értenénk, fel kéne tegyük, hogy a kormányzat egységét is értette a *pragmatica sanctio*n, ami valószínűtlen. Feltehetően az államfői jogok gyakorlására gondolt.

A felsőházban július 21-én Újházy László sárosi főispán a minisztérium politikájának vezérelvét kívánta tisztázni: „A vezérelv tehát ... az annyiszor emlegetett és minden embernek mintegy szájánjáró *pragmatica sanction*ak értelmezése. A *pragmatica sanctio*ból átalakult alkotmány első független minisztériuma nekünk e tant emelte ki, hogy Magyarország az osztrák birodalom minden tartományait minden időkre nézve tartozik megvédeni külmegtámadások ellen.”¹²⁷ Felszólalása két okból figyelemre méltó: egyrészt rezignáltan jegyezte meg, hogy a *pragmatica sanctio*t már „túlhasználták”. Másrészt alkotmánynak nevezi az 1848-as törvényeket, amelyek a *pragmatica sanctio*t felváltották, de így a nyújtandó segély jogalapját már nem tartalmazzák.

Pálffy József ellenvetése az volt, hogy a feliratban végül sem a *pragmatica sanctio*, sem általában az olasz kérdés nincs benne, ezért felesleges a vita erről.¹²⁸ Andrássy Gyula gróf szinte saját jövőjébe tekintve hozzátette: „ha a *pragmatica sanctio* értelmében olyan szövetség nem léteznék mint a minő létezik, akkor mást kellene alakítani.”

Július 22-én Nyáry Pál újból az 1723:1 és 2 törvénycikk és a tiszta perszonálunió felől támadta a kormányt: „Az értelmezés sohasem terjedt tovább, mint, hogy az ausztriai monarchának fején van a magyar korona is.”¹²⁹ Az olasz segély *pragmatica sanctio*ra alapítása Nyáry szerint az ország függetlenségének feladását jelentette volna.

Deák Ferenc erre válaszolva mondta azt, hogy a magyar katonák visszaparancsolásának természetes következménye lenne Olaszország függetlenségének elismerése és az Olaszországgal szövetség az osztrák császár ellen, ami nyilvánvaló képtelenség a *pragmatica sanctio* alapján. Az ügyes szónoki fogás zajos tetszést aratott, de a magyar segély bizonyos olasz területek esetleges feladásának feltételéhez kötése legalább annyira nehezen magyarázható a *pragmatica sanctio*ból. A kormány vékony mezsgyén volt kénytelen egyensúlyozni a lojalitás és Kossuth olaszbarát álláspontja között.¹³⁰

¹²⁶ Kossuth Hírlapja, 1848.07.26. (22) 95.

¹²⁷ Közlöny, 1848.07.23. (44) 196.

¹²⁸ Közlöny, 1848.07.23. (44) 196.

¹²⁹ Közlöny, 1848.07.25. (46) 208.

¹³⁰ Közlöny, 1848.07.25. (46) 209.

Pulszky ugyanebből a szempontból, az eltérő osztrák és magyar külpolitika képtelensége alapján cáfolta Nyáryt. A *pragmatica sanctio*, mint régi szövetség megtartását a nemzet európai „bemutatkozása” és új szövetségesek keresése szempontjából is fontosnak nevezte.¹³¹

Teleki László arra hívta fel a figyelmet, hogy a *pragmatica sanctio*ra való hivatkozás és az érdekalapú politika kizárják egymást: „*Megjegyzem, hogy a sanctio pragmatica az oportunitási tekintettel merő ellentétben áll, mert a sanctio pragmatica semmi célszerű kimagyarázást nem enged.*” Sajnálhatjuk, hogy nem fejtette ki bővebben véleményét, amely mint mondta „*minden eddigi egyéb nézetekkel ellentétben áll.*”¹³²

A válaszfelirati javaslatot a képviselőház július 22-én végül 233:36 arányban elfogadta.

A Jókai Mór által szerkesztett Életképek a vita során aktívan az olasz segély és az államadósság átvállalása ellen, illetve Nyáry mellett kampányolt. A kampány részeként az „*embervért ivó*” *pragmatica sanctio*t okolta azért, hogy a magyarok az olaszok ellen küldenek katonát,¹³³ míg Nyáryt az ország Gracchusának nevezte: „*A magyarok istene nem szeretheti jobban e nemzetet mint ő szereti.*” Az egy főre jutó napi államadósság éppen egy fél körte ára, „*miért ne ehetnénk naponta fél körtével kevesebbet, ha a pragmatica sanctio úgy kívánja?*” – kérdezte a lap. Kicsit kesernyésebb az „*ami más népeknél a nemzeti jólét, az minálunk a pragmatica sanctio*” megjegyzés.¹³⁴

Július 24-re datált előszóval jelent meg Birányi Ákos¹³⁵ „*Sanctio Pragmatica*” című, Nyáry Pálnak ajánlott röpirata.¹³⁶ Az alcím világossá teszi, hogy elsősorban a katonai segély ellen íródott, és a *pragmatica sanctio* lényegét csak a Habsburg családi érdekek diktálta leányági örökösödés elfogadásában látta. Már a jogi összefoglalás látszatát viselő részt is átszövik a nemesség- és Ausztria-ellenes kirohanások, az írás végszáva pedig az, hogy a *pragmatica sanctio* a nemzet függetlenségének „*egyik hatalmas sírásó eszköze,*” melyről most a népnek kell határozni.

¹³¹ Közlöny, 1848.07.25. (46) 210.

¹³² Közlöny, 1848.07.25. (46) 210.

¹³³ Életképek, 1848.07.23. (4) 120.

¹³⁴ Életképek, 1848.07.30. (5) 150.

¹³⁵ Birányi (eredetileg Schultz) Ákos (1816-1855): papnövendék, később Kossuth *Pesti Hírlapjának* munkatársa. 1848-ban röpiratokat ír, majd a baloldali *Köztársasági Lapok* szerkesztője. Élete utolsó éveiben a katolikus Religió segédszerkesztője.

¹³⁶ Birányi Ákos: *Sanctio pragmatica – megdönthetetlen okokkal bizonyítatik be többi közt, hogy Magyarország nem köteles Ausztriát semmiféle háborúban segíteni*, Budapest, 1848. A Kossuth Hírlapjában szeptember 27-től kezdve hirdették.

A nyílt szakítás felé

Míg az olasz segélyről a *pragmatica sanctio* említése nélkül ugyan, de a közös védelem elvével összeegyeztethető határozat született, addig pár héttel később az országgyűlés már az elvvel is szakítani látszott. Augusztus 3-án mondta ki a ház a német egység támogatását, Nyáry indítványára¹³⁷ a szövegbe került, hogy egy „német-osztrák” belháború esetén Magyarország nem nyújt katonai támogatást Ausztriának, ezzel mintegy felmondva a *pragmatica sanctio*-t.¹³⁸

A felsőház augusztus 18-án tárgyalta a frankfurti nemzetgyűlésnek küldendő üzenet szövegéről. Wesselényi Miklós báró azt javasolta, hogy kerüljön bele a *pragmatica sanctio*-ra való hivatkozás is, lefektetve azt, hogy a dinasztia és Magyarország érdekei és politikája egyeznek a német egység kérdésében.¹³⁹ A felsőház javaslata ennek megfelelően úgy szólt, hogy az egység ellen törekvőknek nem nyújt segítséget az ország, mert a német egység élén a dinasztia egy tagja (János főherceg) áll, és az országgyűlés hiszi, hogy politikája „*a pragmatica sanctio értelmében a dinasztiaéval azonos*.”¹⁴⁰ A bizottmány határozati javaslatában „*az ellene törekvőknek annál kevesebbé nyújtandunk segédkezeket, mert hisszük, hogy e részbeni politikánk a dinasztiaéval azonos*”¹⁴¹ formula állt, *pragmatica sanctio* nélkül.

Amikor 1848. augusztus 17-én Mészáros Lázár hadügyminiszter törvényjavaslatát tárgyalták a katonamegajánlásról, a javaslat a külföldi alkalmazáshoz a „*hon békéjének belső biztosítását*” kötötte feltételül. Sembery Imre¹⁴² ebben az olasz kérdés júliusi vitájának és a kormány alkukísérletének újabb kiadását látta. „*A sanctio pragmatica anyagul szolgálhat vitatkozásokra a jogtudósoknak, egyébre nem, én csak azt ismerem el, hogy egy dynastia alatt akarunk élni.*”¹⁴³

Schmidt Henrik¹⁴⁴ szepeni képviselő másnap az erdélyi *pragmatica sanctio*-ban megfogalmazott kölcsönös védelmet (az „*ad mutuum et reciprocam defensionem*” kifejezést idézve) „*kétféle*

¹³⁷ Közlöny, 1848.08.04. (56) 261.

¹³⁸ Gergely András, 2001, 20.

¹³⁹ Közlöny, 1848.08.19. (71) 348.

¹⁴⁰ 1848-1849 Országgyűlési irományok 42.

¹⁴¹ 1848-1849 Országgyűlési irományok 43.

¹⁴² Sembery (a Közlönyben Zsemberi írásmóddal) Imre (1804-1898): Hont vármegye képviselője, 1848 szeptemberétől az OHB tagja. A debreceni országgyűlés 1849 áprilisában nem igazolta távolmaradását. A szabadságharc utáni vizsgálat felmentette, visszavonult a közélettől.

¹⁴³ Közlöny, 1848.08.18. (70) 342.

¹⁴⁴ Schmidt Henrik, Szepeni szék képviselője, 1848. szeptember 18-án lemond. Később a szászok követe az olmützi udvarban.

commandó” mellett nem tartotta megvalósíthatónak, ezért tiltakozott a katonaság „*magyar lábra állítása*” ellen.¹⁴⁵

Az osztrák kormány augusztus 27-i emlékirata (az uralkodó augusztus 31-én küldte meg) a birodalmi kormányzat egységét vezette le a *pragmatica sanctio*ból és kijelentette, hogy V. Ferdinándnak emiatt nem volt joga az áprilisi törvényeket szentesíteni.¹⁴⁶ Kossuth szeptember 11-i képviselőházi felszólalásában az önvédelmi harc vállalásáról beszélt és egyáltalán nem bocsátkozott az emlékirat törvénytárgyának részletes cáfolatába.

V. Ferdinánd szeptember 22-i és 25-i kiáltványa is tartalmazott a *pragmatica sanctio*ra való általános utalást.¹⁴⁷ A király 1848. szeptember 25-i kézírata Lamberg Ferenc gróf helytartói kinevezéséről már kilátásba helyezte egy olyan kiegyenlítés kidolgozását, amely az összbirodalom magyar és nem magyar országai között helyreállítja a „*pragmatica sanctio által biztosított teljes egyetértést*.”¹⁴⁸ Szeptember 24-én Palóczy László indítványozta, hogy az augusztus 27-i emlékirat kapcsán a képviselőház bocsásson ki egy manifestumot, egy „*ellen-Staatsschriftet*” Európa nemzeteihez. Ebben cáfolni kell az emlékirat állításait és megakadályozni, hogy a külföld a magyarokat vádolja forradalmisággal. „*Ki tudja a pragmatica sanctio feltételeit mint mi? Nem tudják*” – érvelt a ház korelnöke.¹⁴⁹

Ezalatt az erdélyi szász képviselők elhagyták az országgyűlést. 1848. szeptember 17-én az Életképek bírálta egyes nyilatkozataikat a román kérdésben, amelyekben a *pragmatica sanctio* elvére is hivatkoztak.¹⁵⁰ Feltehetően Schmidt Konrád¹⁵¹ szerdahelyszéki képviselő szeptember 12-i felszólalásáról van szó, amelyben ellenezte Sembery Imre indítványát az országgyűlés permanenssé nyilvánításáról. Schmidt felszólított a nemzetiségi jogok biztosítására és felhívta a képviselők figyelmét, hogy Erdély valószínűleg nem fog az 1848:3 törvénycikkben foglaltaktól eltérő végrehajtó hatalmat elismerni. Ez ugyanis nem egyeztethető össze a *pragmatica sanctio*val, ami pedig az Erdéllyel kötött unió feltétele volt.

Az önvédelmi harc kezdete a sajtóban is új lendületet adott a *pragmatica sanctio*val való „leszámolásnak.” Táncsics Mihály október 13-i cikkében így fogalmazott: „*A pragmatica*

¹⁴⁵ Kossuth Hírlapja, 1848.08.22. (45) 203.

¹⁴⁶ Közlöny, 1848.09.13. (96) 488.

¹⁴⁷ Közlöny, 1848.12.09. (182) 862.

¹⁴⁸ Figyelmező, 1849.01.28. (7) 26.

¹⁴⁹ Közlöny, 1848.09.26. (108) 557.

¹⁵⁰ Életképek, 1848.09.17. (12) 384.

¹⁵¹ Schmidt Konrád (1810-1884): szász képviselő, a szász autonómia híve. 1848. május 30-án Kolozsváron követutasítása ellenére megszavazta az uniót, a kérdésben közvetítő szerepet igyekezett játszani. Szeptember 20. után a szászok közül utolsóként hagyta el a népképviselői országgyűlést.

sanctio a koronával együtt tűzre van hányva, ez az egész.” A Munkások Újságjában megjelenő írás melletti illusztráció egy máglyán égő *pragmatica sanctio* okmányt ábrázolt.¹⁵²

A Kossuth Hírlapja november 4-i vezércikke már a nép elszerződött, eljátszott jogainak visszavételéről írt, és „*a nemzet javával ellenkező penészes papírrongynak*” nevezte a *pragmatica sanctiót*. A lap november 9-én azt a Bécsben terjedő nézetet igyekezett cáfolni, mely szerint Horvátország csak perszonálunióban állt volna Magyarországgal, ezért ha a magyarok önállósodhattak a császárságtól, akkor a horvátok a *pragmatica sanctio* alapján I. Ferdinándhoz ragaszkodva ugyanúgy önállósodhattak a magyaroktól.¹⁵³ A november 10-i szám Jelačić törvényesnek beállított fellépését gúnyolta: a Muraközt „*hihető a sanctio pragmatica valamelyik kifejezett §-a szerint csatolta Horvátországhoz.*”¹⁵⁴

Kossuth a képviselőház 1848. november 9-i ülésében a fel-dunai hadtestnél tett látogatásáról számolt be, az önvédelmi harc jogosságának fejtegetésével kezdve mondandóját. A kialakult helyzetet részben annak tulajdonította, hogy míg a magyar katonaság külföldön harcolt a dinasztiaért, addig „*idebenn a pragmatica sanctio következtében a hazában alkalmazott idegen seregek, nem hogy a békét fentartották volna, hanem ellenségeinkké váltak el annyira, hogy most nyílt háborúban állanak több helyen ellenünk.*”¹⁵⁵

V. Ferdinánd lemondása

1848. december 6-án foglalkozott a Kossuth Hírlapja V. Ferdinánd lemondásával és Ferenc József trónra lépésével. A vezércikk kifejtette, hogy Ausztria tetszése szerint válthat császárt, de királyt nem rakhat a magyarok nyakára.¹⁵⁶ Ekkor jelent meg először Kossuth gondolata, hogy Ausztria – és nem a dinasztia – szétszakította a *pragmatica sanctiót*.¹⁵⁷ Magyarország államjogi helyzetét részletesen tárgyalta a december 8-i szám, amelyben már nem volt szó a *pragmatica sanctio* megszakításáról, de annak érvényességét az ország függetlenségének és törvényes önállásának megtartásától tette függővé.¹⁵⁸ A lap beszámolt az uralkodóváltás

¹⁵² Kumorovitz L. Bernát: *A magyar közép- és nagycímer kialakulása*, Levéltári Közlemények, 1965 (36) 227.

¹⁵³ Kossuth Hírlapja, 1848.04.09. (113) 500.

¹⁵⁴ Kossuth Hírlapja, 1848.04.10. (114) 503.

¹⁵⁵ Közlöny, 1848.11.11. (154) 742.

¹⁵⁶ Kossuth Hírlapja, 1848.12.06. (136) 591.

¹⁵⁷ Kossuth Csány Lászlónak írt december 5-i levelében már írt róla. KLÖM XIII. III. 408.

¹⁵⁸ Kossuth Hírlapja, 1848.12.08. (138) 602.

bejelentéséről is a kremsieri osztrák birodalmi gyűlésen, illetve Ferenc József december 2-i manifestumáról és hivatkozásra abban a *pragmatica sanctióra*.

Az országgyűlés 1848. december 7-én fogadta el az uralkodóváltást elítélő határozatot. A Közlöny szerint Kubinyi Ferenc javasolta, hogy a határozatba nevesítve is kerüljön be az 1790:10 törvénycikk, és „*hol a pragmatica sanctióról tétetik említés, az 1723. évi 2. dekrétum.*”¹⁵⁹ Javaslatát a részletes vitában leszavazták. Madarász József¹⁶⁰ is elítélte Ferenc József nyilatkozatát, „*aki midőn ... azt mondja, hogy a pragmatica sanctio által felhíva a koronát fejére teszi, ez által a haza törvényei ellen Magyarország irányában vakmerő bünt követ el.*” Egy későbbi hozzászólásban Somogyi Antal¹⁶¹ azt mondta: „*tiszta világosságban áll, hogy az 1715:1. 2. 3. és 1723: 1. 2. 3. törvénycikkek által behozott pragmatica sanctiót nem lehet egyoldalú kormányrendelet által megváltoztatni.*” Ez a vizsgált forrásokban az egyetlen alkalom, amikor a *pragmatica sanctio* megnevezést az 1715-i törvényekre is kiterjesztették. Hasonló felfogásnak az áttekintett jogi szakirodalomban sincsen nyoma.

1848. december 12-én a Kossuth Hírlapja az európai hatalmakkal való kapcsolatfelvétel szükségességével foglalkozott vezércikkében. Az írás az országot Ferdinánd lemondása után függetlennek nevezte, amely tetszése szerint léphet új szövetségre másokkal. Ehhez azonban a torinói és a londoni udvart, illetve a Portát fel kell világosítani: „*ne gondoljuk, hogy pragmatica sanctiónk a »Miatyánk«, mit minden diplomata könyv nélkül tud; az osztrák követek ezt alkalmasint másképp magyarázzák meg az illető helyeken.*”¹⁶²

A fővárosok kiürítése után a képviselőház 1849. január 13-i ülésén már Debrecenben hallgatta meg a Windisch-Grätz herceghez küldött követség jelentését, majd megvitatta a „feltétlen alávetés” követeléséből adódó helyzetet. Asztalos Pál¹⁶³ képviselő hozzászólásában hosszasan részletezte a magyar nemzet történelmi sérelmeit és áldozatait, a *pragmatica sanctióról* megjegyezte, hogy az 1723-ban „*csaknem erővel csikartatott ki.*”¹⁶⁴ Az országgyűlés egy bizottsága Asztalos részvételével fogalmazott meg egy nyilatkozatot a nemzethez 1848

¹⁵⁹ Közlöny, 1848.12.09. (182) 860.

¹⁶⁰ Ifj. Madarász József (1814-1915) radikális politikus, Fejér megye képviselője. Követte az országgyűlést Debrecenbe, a szabadságharc után várfogságra ítélték, 1856-ban szabadult. Bátyja Madarász László.

¹⁶¹ Somogyi Antal (1811-1885): Csongrád megye képviselője, 1849 áprilisától a köztársaságpárti Radical Párt tagja. A szabadságharc után emigrált, távollétében nevét akasztófára szegezték.

¹⁶² Kossuth Hírlapja, 1848.12.12. (141) 614.

¹⁶³ Asztalos Pál (1816-1849): Máramaros megye képviselője, 1848 augusztusában biztos Csány mellett a drávai táborban. Debrecenben Kossuth lelkes híve, majd Erdélyben Csány segédkormánybiztosa, 1849. márciusában agyhártyagyulladásban halt meg.

¹⁶⁴ Közlöny, 1849.01.17. (3) 10.

eredményeiről, a magyar fél eljárásának jogosságáról és törvényességéről. A nyilatkozat tervezetét január 14-én olvasta fel a képviselőházban, a szöveg kiemelte a lojalitást V. Ferdinándhoz, a nemzet annak ellenére „*a már egyik rész által megszegett practica sanctio szellemében és korlátai közt nyilatkozott,*” hogy az ármány megfosztotta a királyt trónjától.

Bernáth József¹⁶⁵ rövidebb és a nép számára könnyebben érthető nyilatkozatot indítványozott, mivel a javaslat szerint inkább az értelmiséghez szólt: „*benne oly kifejezések, melyeket egyáltalában a nép nem ért, például hogy mi az a charta, colonia, practica sanctio...*”¹⁶⁶ A következő ülésen Madarász József olvasta fel az általa készített módosítást, amely bővelkedett a Habsburgok elleni, történelmi példákkal alátámasztott heves kirohanásokban. Kitért arra, hogy koronázás és eskü nélkül Ferenc József nem király, a practica sanctiót azonban nem említette.¹⁶⁷ Madarász verziója helyett azonban végül kisebb módosításokkal mégis az eredeti javaslatot fogadták el január 22-én.

1849 tavasza

A cs. kir. hadsereg előretörésével párhuzamosan a katonai hatóságok igyekeztek az elfoglalt területeken elismertetni Ferenc József trónra lépését. Ez részben császárhű biztosok kiküldésével, részben hódolati nyilatkozatok begyűjtésével (vagy kieroszakolásával) történt, az új uralkodó iránt lojális sajtó aktív támogatása mellett.

Buda szabad királyi városa 1849. január 5-én elismerte Ferenc Károly lemondását és Ferenc József trónra lépésének törvényességét a practica sanctio alapján, amelyet a város mindig is épségben kívánt tartani. A nyilatkozatot mind a tanács, mind azok nevében tették, akik a tanácsot az 1848:23 törvénycikk alapján megválasztották.¹⁶⁸ Bars megye február 6-án kelt nyilatkozata szintén kitér a lemondások törvényességének elismerésére,¹⁶⁹ ahogyan Újbánya és Körmöcbánya lényegében szó szerint megegyező nyilatkozatai is február 8-án és 11-én.¹⁷⁰ Komárom megye január 7-én kelt hódolati nyilatkozata a practica sanctióra és a koronázási

¹⁶⁵ Bernáth József (1802-1860): Bihar megye képviselője, egyike a legtöbbször felszólalóknak a népképviselői országgyűlésen. 1848 októberében segédkormánybiztos a verbászi tábornál, később a bihari népfelkelés szervezője. A szabadságharc bukása után halálos ítéletét várfogságra enyhítették.

¹⁶⁶ Közlöny, 1849.01.19. (5) 18.

¹⁶⁷ Közlöny, 1849.01.20. (6) 21.

¹⁶⁸ Figyelmező, 1849.01.27. (6).

¹⁶⁹ Figyelmező, 1849.02.20. (26) 101.

¹⁷⁰ Figyelmező, 1849.02.21. (27) 105.

törvényekre, illetve okiratokra hivatkozva ismerte el Ferenc Józsefet. Fejér megye január 13-án kelt hódolati nyilatkozata is említette a *pragmatica sanctio*t, de reményét is kifejezte, hogy őfelsége Magyarországot saját törvényei szerint fogja kormányozni.¹⁷¹

Somogy megye 1849. január 19-én, Veszprém megye január 20-án ismerte el Ferenc József igényét a koronára a *pragmatica sanctio* alapján.¹⁷² Ugyanígy nyilatkozott Selmecbánya és Bélabánya január 23-án,¹⁷³ Zala megye január 24-én,¹⁷⁴ Hont megye február 14-én,¹⁷⁵ Liptó február 15-én,¹⁷⁶ Baja város március 23-án.¹⁷⁷

Látható, hogy több nyilatkozatban még együtt jelent meg a hűségnyilvánítás Ferenc József iránt és a hivatkozás az 1848-as törvényekre. Ebből a szempontból érdekes Tolna megye esete. Február 9-én a *pragmatica sanctio* alapján elismerték Ferenc Józsefet, de kifejezték bizodalmukat is, hogy a király a nemzet önálló létét és polgári alkotmányát „*az 1848. évi törvényeivel együtt ugyanazon pragmatica sanctio 3. cikkelye értelmében szentül fenntartja.*”¹⁷⁸ A vizsgált forrásokban ez az 1723:3 törvénycikk egyetlen önálló említése. Erről a nyilatkozatról elismerően emlékezett meg a Közlöny is.¹⁷⁹ 18-án viszont egy újabb nyilatkozatot kellett tenniük Buries császári tábornok parancsára, amelyben a *pragmatica sanctio* értelmében történő elismerés bent maradt, az 1848. évi törvények viszont kikerültek.

A Figyelmező című konzervatív napilapban 1849. január 23-án jelent meg V. Ferdinánd lemondása és Ferenc József előző év december 2-i proklamációja. A lap szerint Ferenc József legitimitása mellett szólt az európai hatalmak elismerése is, akik „*a pragmatica sanctio*t *garantírozták,*” ezért aki Ferenc Józsefet nem ismeri el, azt Európa is hűtlennek, pártütőnek fogja tekinteni.

A császár iránti hűségre buzdító felhívások sorába illeszkedik Hám János¹⁸⁰ esztergomi érsek január 30-án kelt pásztorlevele.¹⁸¹ A Közlönyben megjelent szövegét a részletes és elferdített törvényi hivatkozás miatt érdemes idézni: „*az 1723:1-2 törvénycikkek által a trónörökösödés*

¹⁷¹ Figyelmező, 1849.02.07. (15) 57.

¹⁷² Figyelmező, 1849.01.30. (8) 30.

¹⁷³ Figyelmező, 1849.02.07. (15) 57.

¹⁷⁴ Figyelmező, 1849.02.02. (11) 41.

¹⁷⁵ Figyelmező, 1849.02.28. (33) 129.

¹⁷⁶ Figyelmező, 1849.03.14. (45) 182.

¹⁷⁷ Figyelmező, 1849.04.11. (68) 273.

¹⁷⁸ Figyelmező, 1849.02.17. (24) 93.

¹⁷⁹ Közlöny, 1849. március 8. (47) 164.

¹⁸⁰ Hám János (1781-1857): szatmári püspök, 1848-49-ben esztergomi érsek. Vukovics Sebő igazságügyminiszter 1849. május 17-én kelt rendelete hazaárulónak nyilvánította.

¹⁸¹ Közlöny, 1849.04.20. (84) 308.

rendje úgy határozott meg, hogy az ausztriai örökös tartományok mindegyik uralkodója, egyszersmind s elválhatlan kapcsolatban, Magyarország törvényes királya is legyen.”¹⁸²

Hám levelének szellemében íródott a Katholikus Néplap 1849. február 17-i számának felhívása. A lap mind I. Ferdinánd császár, mind Ferenc Károly főherceg lemondását elismerte, Ferenc József trónra lépését pedig a *pragmatica sanctio* szerint törvényesnek nevezte,¹⁸³ azaz itt a törvénycikkre való hivatkozást a közismertebb elnevezés váltotta. A lap átvette Hám leveléből, hogy az új uralkodó iránt nem lehet bűn nélkül megtagadni az engedelmességet, „*mert Üdvöztőnk nyíltan parancsolja megadni a császárnak, ami a császáré...*”

A Figyelmező tavasszal is folytatta a császár és az összbirodalom melletti agitációt. A hadsereget a *pragmatica sanctio*n alapuló monarchiai egység eredményének és a birodalom összetartójának nevezte.¹⁸⁴ Az olmützi alkotmányt március 11-i számában közölte a lap, összbirodalmi hűségtől és lelkesedéstől áthatott vezércikk kíséretében, de a *pragmatica sanctio* külön említése nélkül.¹⁸⁵

Az olmützi alkotmány és a Függetlenségi Nyilatkozat zárták a *pragmatica sanctio* érdemi említéseinek 1848-49-es történetét. Ekkor viszont már egyik részről sem kapott figyelmet a törvény értelmezése, a végleges szakítás ezt szükségtelenné tette. Mindkét dokumentum az örökösödés kapcsán említette azt: az oktrojált alkotmány rá alapította a Habsburg-Lotharingiai ház jogát „minden koronatarományra,” míg a Függetlenségi Nyilatkozat annak felsorolására szorítkozott, hogy a *pragmatica sanctio* más törvényekkel együtt világosan megerősítette Magyarország önállóságát és szabadságát, ám a Habsburg-ház fegyveres fellépése és az ország feldarabolása által saját kezével szaggatta szét azt és a birodalmi kapcsolatot.

¹⁸² Közlöny, 1849.05.20. (110) 409. Az esetről bővebben: Scheffler János (szerk.): *Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848/49-ből*, Budapest, 1928, 18.

¹⁸³ Katholikus Néplap, 1849.02.17. (4) 26.

¹⁸⁴ Figyelmező, 1849.03.01. (34) 133.

¹⁸⁵ Figyelmező, 1849.03.11. (43) 173.

Egyéb említések

A vizsgált források egy részében a *pragmatica sanctio* a hétköznapi élet témái között jelent meg. Ezek közül érdekességük miatt megemlítünk néhányat.

1848 tavaszának változásai a társasági életre is hatással voltak, a Pesti Divatlap szerint a külföldi divat helyett a szalonokban a haza ügyeiről kellett beszélni. Ugyanakkor a nőknek ezekben a lelkesedés, nem a törvényelemzés volt a feladata: „*Mint szeretem hallani, ha hölgyek a volt jobbágyokra nehezedett fejadó megszüntét kívánják, úgy elfordulnék, ha a pragmatica sanctio felől véleményeznének.*”¹⁸⁶

Bár politikai színezetű, mégis inkább ide kíváncszott a júliustól már Budapesti Divatlap címen jelentkező lap 1848. december 17-én megjelent „*Mutatványok Vahot Imre „Camarilla” című allegóriai drámájából.*” A szatirikus allegorikus darabban az antagonisták Ostor-rák monarchia, Belzebub királyi tanácsadó és Sátán hercegasszony küzdenek Magyarországgal, Monarchia nejevel és segítőivel. Az egyik jelenet halálfejes-denevéres díszletei között találjuk a gyással bevont trón melletti kis asztalhoz láncolva a *pragmatica sanctio* keménytáblás kiadását.¹⁸⁷

Már jóval a szabadságharc leverése után közölte a Hölgyfutár Czanyuga József¹⁸⁸ *Nagypéntek* c. romantikus regényének egy részletét, amelyben a szerelmesek, Gábor és Matild a bál harmadik tánca alatt vetettek számot a románcuk előtt álló jókora akadályokkal: „*hanem azért a két szív eggyé és elválhatatlanná lett összekapcsoltatásának pragmatica sanctiója mindkét részről... kimondatott s fogadtatott.*”¹⁸⁹

¹⁸⁶ Pesti Divatlap, 1848.06.03. (25) 683.

¹⁸⁷ Budapesti Divatlap, 1848.12.17. (24) 372.

¹⁸⁸ Czanyuga József (1816-1894): író, nyelvkönyvek, vígjátékok és operaszövegek szerzője.

¹⁸⁹ Hölgyfutár, 1850.04.25. (95) 402.

Összegzés

1848-49 történetírásában a *pragmatica sanctio* kevés figyelmet kap, egy-egy esemény kapcsán kerül szóba, mint például az olasz segély megszavazása, de jellemzően a kortárs értelmezések különbözőségeinek említése nélkül. A forrásokat vizsgálva viszont az látható, hogy 1848 márciusától szeptemberéig egy csaknem folyamatos vita zajlott róla az országos politikában és a közbeszédben egyaránt, ahogyan arról számos említése tanúskodik. A vitát az tette szükségessé, hogy Magyarországon a *pragmatica sanctio* értelmezésében nem volt egységesen elfogadott álláspont. A liberális ellenzék kormányzati önállóságot célzó programja elsősorban az 1790:10 törvénycikken alapult, ám a függetlenség lehetőségének felmerülése felszínre hozta, hogy a *pragmatica sanctio* sem az osztrák-magyar párbeszédben, sem a magyar belpolitikában nem ad szilárd támpontot az államjogi kérdések rendezéséhez.

A Batthyány-kormány álláspontja a perszónalunió és a közös védelem fenntartásának elfogadásához állt közel. Bécsben ennél szorosabb birodalmi kapcsolatként értelmezték a *pragmatica sanctio*ban foglaltakat, míg a magyar radikálisok részéről még a perszónalunió felbontásának gondolata is felmerült, a sajtóban egyre nyíltabban támadták a törvényt. Erdélyben viszont elsősorban a szászok, de a mérvadó magyar politikusok is a megkérdőjelezhetetlen birodalmi kapcsolat alapidokumentumának tekintették azt. A nézetkülönbségek a trónbeszéd és a válaszfelirat júliusi tárgyalásakor törtek látványosan felszínre, a képviselőházi vitát élénk sajtókampány is kísérte, fókuszában az itáliai háborúhoz nyújtandó katonai segéllyel. A július 20-22-i ülések jelentős részben a *pragmatica sanctio* értelmezéséről szóltak. Bár az Ausztriának nyújtandó segélyt végül megszavazták, de a törvényre való hivatkozás nélkül. A néhány héttel később a frankfurti nemzetgyűléshez intézendő üzenet pedig már a közös védelem elvével is szakítani látszott.

Ezzel összhangban 1848 ősztől ritkábban említették a *pragmatica sanctio*t. V. Ferdinánd, majd Ferenc József manifesztumai kapcsán a magyar politika védekező állásba, az osztrák értelmezés cáfolatára kényszerült. Magyarországon ezután lényegében megszűnt bevett hivatkozási alapnak lenni, a sajtóban nem, vagy negatív kontextusban említették. 1849-től pedig már a császárhű propaganda használta Ferenc József legitimációjának alátámasztására.

Gyakori említései a különböző forráscsoportokban, a róla folytatott vitában érintett államjogi kérdések jelentősége és a résztvevők személye a *pragmatica sanctio* fontosságára utal 1848-49 politikai gondolkodásában és nyelvhasználatában, ami ennek az eddig kevésbé feldolgozott témának további kutatására ösztönöz.

Források, forráskiadványok

Bajza József (szerk.): *Ellenőr – political zsebkönyv a pesti ellenzéki kör megbízásából* Németország, 1847.

Birányi Ákos: *Sanctio pragmatica – megdönthetetlen okokkal bizonyíttatik be többi közt, hogy Magyarország nem köteles Ausztriát semmiféle háboruiban segíteni*, Budapest, 1848.

Budapesti Híradó, 1848.

Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek. II. 1850-1873*. Sajtó alá rendezte Deák Ágnes. Millenniumi Magyar Történelem. Politikai Gondolkodók, Budapest, 2001.

Életképek, 1848.

Erdélyi Híradó, 1848.

Fényes Elek: *Magyarország leírása*, Pest, 1847.

Figyelmező, 1849.

Főrendi Napló 1847-1848, Pozsony, 1848.

Hetilap, 1848.

Honderű, 1848.

Hölgyfutár, 1848.

1847-1848 Országgyűlési irományok, Pozsony, 1848.

1848-1849 Országgyűlési irományok, Budapest, 1848-1849.

J. A. Blackwell Magyarországi küldetései 1843-1851, ford. Katona Ágnes, sajtó alá rendezte Haraszti-Taylor Éva, Budapest, 1989.

Jároli József (szerk.): *A rendszerváltás folyamata az 1848-49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban*, Budapest, 2001.

Jelenkor, 1848.

Kanya Pál: *Népszerű földrajzi oktatás*, Pest, 1847.

Katholikus Néplap, 1849.

Képviselőházi Jegyzőkönyv 1848-1849 I-2, Budapest, 1849.

Kolozsvári Híradó, 1848.

Kossuth Hírlapja, 1848-1849.

Közlöny, 1848-1849.

Marczius Tizenötödike, 1848-1849.

Országgyűlési napló 1847-1848, Pozsony, 1848.

Pesti Divatlap/Budapesti Divatlap, 1848.

Pesti Hírlap, 1848.

Reform, 1848.

Scheffler János (szerk.): *Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848/49-ből*, Budapest, 1928.

Sinkovics István (szerk.): *Kossuth Lajos összes munkái*, Budapest, 1957.

Szabó Béla: *A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása a pragmatica sanctio szerint*, Pozsony, 1848.

Szögyény-Marich László országbíró emlékiratai, Budapest, 1903.

Urbán Aladár (szerk.): *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre*, Budapest, 1991.

Szakirodalom

Jean Bérenger - Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon. 1608-1918*, Budapest, 2008.

Concha Győző: *Szabó Béla elfeledett közjogászunk*, megj. Concha Győző: *A konzervatív és a liberális elv – válogatott tanulmányok*, Máriabesenyő-Gödöllő, Attraktor, 2005.

Csekey István: *A magyar pragmatica sanctio írott eredetéről*. Megj. Fejérpataky László (szerk.): *Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből I. 7.*, Budapest, 1916.

Csorba László: *A tizenkilencedik század története*, Budapest, 2000.

- Egyed Ákos: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*, Marosvásárhely, 2001.
- Erdődy Gábor: *Kényszerpályán. A magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben*, Budapest, 1998.
- Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*, Budapest, 2003.
- Gergely András: *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848-49-es történetéből*, Budapest, 2001.
- Horváth János: *Az 1722/23. I. II. III. törvénycikkek. Megj. Magyar jogászegyleti értekezések*, 1898.
- Károlyi Árpád: *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt*, Budapest, 1936.
- Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története*, Budapest, 2001.
- Kumorovitz L. Bernát: *A magyar közép- és nagycímer kialakulása*, Levéltári Közlemények, 1965.
- Mezey Barna: *A pragmatica sanctio és a magyar történeti alkotmány*, Századok, 157. 2023.
- Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*, Zalaegerszeg, 1998.
- Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*, Budapest, 2002.
- Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825-1848*, Budapest, 2011.
- Pozsonyi Erzsébet: *Forradalmi röplapok és gúnyiratok 1848-ban*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957, Budapest 1958.
- Szabad György: *Kossuth politikai pályája*, Budapest, 1977.
- Urbán Aladár: *A Marczius Tizenötödike sajtópere*, megj. Lukácsy Sándor - Varga János (szerk.): *Petőfi és kora*, Budapest, 1970.
- Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, Debrecen, 1986.
- Urbán Aladár: *Deák Ferenc a Batthyány-kormányban*, megj.: Molnár András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*, Zalaegerszeg, 1998.
- Urbán Aladár: *Kossuth Lajos a Batthyány-kormányban*, megj.: Hermann Róbert (szerk.): *Kossuth Lajos, „a magyarok Mózesé”*, Budapest, 2006.

Vigyázó Ferenc: *A Pragmatica Sanctio – Közjogi értekezés*, Budapest, 1894.

Zachar József: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683-1792*, Budapest, 2004.

Zachar Péter Krisztián: *Ellenforradalom és szabadságharc*, Budapest, 2008.